SEMINARI
D'HISTÒRIA
DE BARCELONA
Barcelona
Quaderns
d'Història

Presència i lligams territorials de Barcelona. Vint segles de vida urbana

Ramon Grau
Coordinador

BQH18

Arxiu Històric de la Ciutat
de Barcelona, 2012

Trenta anys de congressos per a vint segles de vida urbana. Una crònica

Ramon Grau i Fernández

Els dies 1, 2 i 3 de desembre de 2009 es van desenvolupar a la sala d'actes del Museu Marítim, a l'edifici històric de les Drassanes, les sessions de l'onzè congrés d'història de Barcelona, origen d'aquest volum, publicat amb un retard notori. Tant és així que, en l'interval, no sols se n'ha celebrat un altre, a la darreria de 2011, sinó que hi ha hagut temps per llançar una tretzena convocatòria per al novembre de 2013.

Establert el 1993, arran del tercer encontre de la sèrie, el compromís d'organitzar un congrés cada dos anys s'ha justificat per la importància, si més no aparent, de la ciutat de Barcelona com a objecte històric i per l'abundor efectiva de treballs de recerca que tenen per base la documentació barcelonina. És, tanmateix, una cadència molt ràpida, atesa la dimensió de les infraestructures posades a contribució per l'Ajuntament, que n'és l'entitat impulsora. Però ho és també en relació amb l'empenta dels investigadors i amb la parsimònia del cicle de recepció, garbellament i resposta dins la col·lectivitat dels historiadors professionals, que no es mesura en mesos ni en anys, sinó en quinquennis i dècades; per no parlar dels ritmes d'assimilació de les novetats fonamentades entre el públic simplement interessat en la història, que no sols són més pausats sinó també més insegurs i impredictibles. Davant d'aquesta realitat poc modificable malgrat els avenços tècnics en matèria de circulació de les informacions, les convocatòries dels congressos d'història barcelonina han contingut sovint propòsits i invitacions a reflexionar sobre el camí recorregut en un intent de no perdre peu. Aquest va ser el cas de l'onzè congrés i és també la perspectiva d'aquesta presentació, en part derivada d'una ponència oferta a la sessió de clausura com a balanç dels deu primers encontres de la sèrie.

Paràmetres institucionals, 1982-2009

La sèrie dels congressos d'història de Barcelona és el resultat de successives adaptacions del disseny originari de 1982 fetes d'acord amb avaluacions crítiques dels assoliments materialitzats en els encontres, així com de diversos estímuls externs que els han anat connectant amb demandes professionals, institucionals i ciutadanes.

Tot i que l'Ajuntament de Barcelona n'ha estat sempre, en darrer terme, el suport institucional, els canvis als serveis municipals competents en la matèria i responsabilitzats de tirar endavant els encontres ha estat un factor important, tant pel que fa als continguts de la programació com als ritmes de celebració de les sessions i de publicació de materials.

Les cinc primeres convocatòries, entre 1982 i 1997, van ser llançades nominalment per la mateixa entitat, l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Al llarg del temps, però, aquest nom ha emparat realitats força diverses.

La figura d'un Institut Municipal d'Història com a paraigua per aixoplugar un conjunt de noves instal·lacions museístiques i activitats de recerca i divulgació articulades laxament a l'entorn de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona havia estat introduïda el 1943, a la immediata postguerra, i posada sota la direcció d'Agustí Duran i Sanpere, organitzador i primer director d'aquest centre documental fundat el 1920.[1] Arran de la seva jubilació el 1957, els diferents centres que s'havien anat constituint passaren a tenir direccions separades. Aleshores, el nom d'Institut Municipal d'Història, generat principalment per consolidar dos projectes molt estimats per Duran i Sanpere –el naixent Museu d'Història de la Ciutat i les investigacions arqueològiques al recinte romà–, va quedar associat en exclusiva, de manera paradoxal, a l'Arxiu Històric de la Ciutat. Aquesta denominació genuïna va quedar en segon pla, fins i tot a les referències arxivístiques dels historiadors professionals, en una pràctica confusa i difícil d'eradicar, encara avui.

De fet, doncs, la represa d'activitats adreçada a un públic no exclusivament professional que feia servir l'etiqueta d'Institut Municipal d'Història a la segona meitat de la dècada de 1970 era responsabilitat privativa de l'Arxiu Històric de la Ciutat, dirigit per Pere Voltes Bou, i comptava amb l'empenta del seu subdirector d'aleshores, Jaume Sobrequés. Dins d'aquesta dinàmica, quan Sobrequés accedí a la direcció de l'Arxiu l'any 1982 fou immediatament convocat i celebrat el primer dels congressos d'història de Barcelona. Les actes corresponents van ser publicades en coedició amb La Magrana el 1984.[2]

Considerada una condició *sine qua non* per poder llançar una nova convocatòria, l'aparició d'aquest volum fou el tret de sortida de la segona edició del congrés, anunciada per a l'any 1985 i desenvolupada a la primeria de desembre d'aquell any, pocs dies després que Sobrequés deixés el càrrec de director de l'Arxiu Històric (nominalment, director de l'Institut Municipal d'Història) en mans de Montserrat Condomines. L'edició de les actes, a càrrec en aquest cas de la Regidoria d'edicions i publicacions del propi Ajuntament, es retardà fins el 1989-1990 a causa de diversos problemes, entre els quals cal destacar, a més dels derivats de les discontinuïtats institucionals, els relacionats amb les dificultats

1. Sebastià Riera i Viader, «Gènesi i primera etapa de l'Institut Municipal d'Història (1916-1989)», dins *L'Institut Municipal d'Història de Barcelona, ahir i avui*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història* –a partir d'ara: *BQH*–, 1), 1995, pàg. 25-31.
2. *El Pla de Barcelona i la seva història. Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 12 i 13 de novembre de 1982*, Barcelona, Edicions de la Magrana/Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1984. El volum aplega 4 ponències i 33 comunicacions.

a l'hora de reunir els originals generats per un conjunt de ponents i comunicants molt més ampli que el de 1982.[3]

Entre 1989 i 1991 l'Ajuntament va decidir reviscolar el projecte de l'Institut Municipal d'Història com a plataforma per coordinar i optimitzar recursos assignats als centres sorgits de l'activitat fundacional de Duran i Sanpere: l'Arxiu Històric, el Museu d'Història de la Ciutat i el Centre d'Arqueologia, amb l'afegitó del Museu Monestir de Pedralbes. El regidor Joan Fuster, com a responsable polític, i l'arxiver en cap del mateix Ajuntament, Ramon Alberch, com a comissionat, idearen un òrgan central de dimensions reduïdes encarregat de continuar i fer més regular la celebració de congressos i cursos –les activitats engegades des de l'Arxiu Històric en els anys anteriors–, com, així mateix, de configurar una publicació periòdica que reprengués i ampliés els propòsits de la revista vinculada a les activitats arqueològiques i al Museu sota la direcció del successor de Duran en aquesta institució, Frederic Udina i Martorell. Els *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad* havien deixat d'aparèixer el 1980, poc després de la jubilació del seu creador.

Com a part del procés de concreció d'aquest programa renovat d'activitats científiques i de divulgació històrica, fou convocat el tercer congrés d'història de Barcelona, organitzat des del Museu d'Història de la Ciutat i celebrat al Saló del Tinell a la tardor de 1993.[4]

El juliol de 1994, l'execució del programa d'activitats i publicacions de l'Institut Municipal d'Història fou encomanada a l'autor d'aquestes pàgines, amb l'encàrrec especial d'organitzar un quart congrés que, d'acord amb la periodicitat biennal prefixada, corresponia celebrar dins la tardor de 1995. Mentrestant, es llançava una programació de cursos sota el rètol de Seminari d'Història de Barcelona –més modest que el de "Càtedra", que s'havia utilitzat en temps de Duran i Sanpere–, i quallava la nova revista, *Barcelona Quaderns d'Història*, amb un volum inicial corresponent al primer semestre de 1995, que contenia una part monogràfica dedicada a recapitular la trajectòria anterior de l'Institut Municipal d'Història i exposar els projectes lligats a la seva refundació.[5] El quart congrés, després d'un acte inaugural al Saló de Cent, desenvolupà les seves sessions a la sala d'actes de l'Ateneu Barcelonès.[6]

El cinquè encontre, convocat per a la tardor de 1997, es va celebrar al Centre Cívic Casa Elizalde en un context polític i institucional que augurava un nou i segurament definitiu eclipsi de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona.

3. *Història urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 6 i 7 de desembre de 1985*, Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1989-1990, 2 vol., amb 12 ponències –4 d'elles editades sols en forma de resum o síntesi programàtica– i 66 comunicacions.
4. *III Congrés d'història de Barcelona. La ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història. Balanç historiogràfic d'una dècada. Barcelona, 20, 21 i 22 d'octubre de 1993*, Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1993, 2 vol., amb un conjunt de 7 ponències i 54 comunicacions. Edició prèvia al congrés per servir com a material a les sessions de treball.
5. Vegeu especialment: Ramon Alberch i Fugueras i Ramon Grau i Fernández, «Noves perspectives de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona», dins *L'Institut Municipal d'Història de Barcelona, ahir i avui...*, pàg. 47-57.
6. El congrés constà d'una conferència inaugural, 10 ponències i 99 comunicacions que foren distribuïdes en quatre volums dotats d'autonomia: Joan Roca i Albert (coord.), *La formació del cinturó industrial de Barcelona; Expansió urbana i planejament a Barcelona; El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*; i *L'articulació social de la Barcelona contemporània*, Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona/Proa, 1997, vol. 1-4 de la col·lecció «BCN Biblioteca Històrica».

D'una banda, la creació de l'Institut de Cultura de Barcelona el 1996 suposava una nova i més àmplia integració de centres i activitats municipals amb finalitats culturals i havia d'englobar i coordinar els relacionats amb la divulgació i la recerca històriques. D'altra banda, el nom de la nova entitat era expressió d'una autonomia jurídica que no podia ser compartida amb cap dels serveis que s'hi allotjaven: el rètol tradicional del paraigua creat el 1943 ja no era sols equívoc o redundant, com ho fou entre 1957 i 1989, sinó incompatible amb el marc legal. Finalment, el 1997 mateix, es va produir la dimissió de Ramon Alberch com a comissionat per a l'Institut Municipal d'Història, fet que no comportà, en cap cas, una renúncia als programes en marxa –la revista, els cursos i els congressos–, tot i que el seu encaix restà poc definit i es traduí a curt termini en certes dificultats, ben sensibles a l'hora de publicar els materials generats per la convocatòria de 1997.[7]

Poc després de la clausura d'aquest congrés, els directors dels quatre centres integrats anteriorment en l'Institut Municipal d'Història, més l'encarregat dels esmentats projectes de recerca i difusió, van debatre i aprovar, en una reunió presidida per Ferran Mascarell, cap de l'Institut de Cultura, un programa d'activitats compartit per a l'any 1999. Entre aquestes figurava la convocatòria d'un sisè congrés, que finalment va acollir-se a l'hospitalitat de l'Arxiu Històric i del seu director, Manuel Rovira, i es va celebrar, per primer cop, a la flamant Sala Agustí Duran i Sanpere, en la seu remodelada de la Casa de l'Ardiaca. Constà de 4 ponències i 29 comunicacions que arribaren a la publicació.

A començament de l'any 2000, el programa d'activitats i publicacions que anem resseguint fou assumit dins una nova figura, que manllevà el nom de Seminari d'Història de Barcelona, posada sota la direcció de Joan Fuster i amb seu a la Casa de l'Ardiaca, depenent de l'Institut de Cultura però no de l'Arxiu Històric. Amb el nou impuls es va reprendre i donar estabilitat als cursos d'història de Barcelona des del mateix any, es creà una nova línia de publicacions aperiòdica, els *Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, consagrada a l'edició d'investigacions d'abast mitjà, i es remodelà la revista *Barcelona Quaderns d'Història*. Amb aquests instruments es pogueren recuperar com a opuscles separats dues de les ponències del cinquè congrés que havien quedat inèdites,[8] i acordar l'edició de les ponències i comunicacions del sisè congrés dins la revista, redefinida com a vehicle exclusiu per a la publicació de les actes dels congressos i dels cicles de conferències d'alguns dels cursos d'història de Barcelona.

La retirada de Joan Fuster, a la darreria del mateix any 2000, va afavorir la plena integració del Seminari d'Història de Barcelona, sota la coordinació de

7. Un acord de coedició amb Enciclopèdia Catalana va permetre presentar en ocasió del cinquè congrés els quatre volums d'actes de l'encontre anterior, així com posar a les mans dels congressistes el primer dels dos volums vinculats a la mateixa convocatòria de 1997: Ramon Grau i Margarida Nadal, *La unificació municipal del Pla de Barcelona, 1874-1897*, Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona/Proa, 1997, vol. 5 de la col·lecció «BCN Biblioteca Històrica». En canvi, no es va poder materialitzar posteriorment, com era previst, un segon volum que, amb el títol *Els pobles i l'agregació municipal a Barcelona, 1854-1936*, hauria hagut d'integrar les altres ponències i les comunicacions complementàries, basades principalment en documentació arxivística dels municipis menors del Pla de Barcelona que serien agregats a la capital entre 1897 i 1921.

8. A l'empara del Seminari d'Història de Barcelona com a entitat separada de l'Arxiu Històric n'aparegueren dos volums l'any 2001: Joaquim Clusa, *Els districtes de Barcelona de 1984: criteris de formació i avaluació de l'experiència*, (núm. 2 de la col·lecció *Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona* –a partir d'ara *QSHB*–) i José Sarrión Gualda, *L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional* (*QSHB*, 4).

l'autor d'aquestes pàgines, com a servei propi de l'Arxiu Històric de la Ciutat. L'any 2001 es va continuar la publicació de dues ponències més del congrés de 1997,[9] així com de les actes de 1999,[10] i tingué lloc el setè congrés, amb actes publicades el 2002.[11] La mateixa estructura de funcionament s'ha consolidat a l'Arxiu Històric sota la direcció de Xavier Tarraubella d'ençà de 2003, i ha permès celebrar tres congressos més els anys 2003, 2005 i 2007, sempre a la Casa de l'Ardiaca, i anar editant les actes corresponents al ritme permès pels pressupostos assignats a la revista *Barcelona Quaderns d'Història*.[12] Justament, en aquesta darrera convocatòria, el llançament de la pàgina web de l'Arxiu, així com la universalització de les consultes per internet, van permetre agilitzar les sessions de treball i accelerar i ampliar la difusió dels materials presentats als congressos mitjançant l'edició electrònica íntegra de les comunicacions abans dels encontres.

Barcelona, objecte històric diferenciat: aportacions positives i debat de fons

Un dels objectius permanents dels congressos d'història de Barcelona ha estat constituir un fòrum obert a la participació dels diversos investigadors que, amb independència d'especialitats i d'insercions professionals i acadèmiques, puguin i vulguin fer aportacions d'interès per al coneixement de la trajectòria històrica de la ciutat.

Si observem el conjunt dels treballs publicats que deriven dels deu primers congressos, en nombre de 453, un dels aspectes més remarcables és que, de l'estimable nombre d'autors individuals –396–, una part molt substancial –331– hi ha fet una única aportació, o dit d'una altra manera: sols un 16% ha intervingut en dos o més encontres. El fenomen és més sensible encara si ens centrem en les conferències inaugurals o de clausura i les ponències, fruit d'encàrrecs específics adreçats a autoritats en la seva matèria: de les 67 persones implicades en

9. Josep Oliveras i Samitier, *L'extensió i la consolidació del fet metropolità* (*QSHB*, 7); i Sebastià Solé i Cot, *La Nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona* (*QSHB*, 9).
10. Manuel Rovira i Solà i Sebastià Riera i Viader (coord.), *El temps del Consell de Cent. I, L'emergència del municipi, segles XIII-XIV; II, La persistència institucional, segles XV-XVII*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona –a partir d'ara AHCB– (*BQH*, 4 i 5), 2001.
11. Ramon Grau (coord.), *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*, Barcelona, AHCB (*BQH*, 7), 2002. El volum comprèn una conferència inaugural, 3 ponències i 18 comunicacions. Per facilitar-ne l'ús com a guia per als investigadors, es va publicar com a opuscle independent la ponència de Sebastià Riera i Viader, *Repertori de fonts d'arxiu per a l'estudi de la ciutat de Barcelona (1714-1808)*, Barcelona, AHCB (*QSHB*, 15), 2004.
12. Edició de les actes vuitè congrés, amb 6 ponències i 33 comunicacions (2003): Ramon Grau (coord.), *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. I, Les lluites del liberalisme; II, El procés d'industrialització; III, La cultura a l'època romàntica*, Barcelona, AHCB (*BQH*, 10, 11 i 12), 2004-2005; i l'opuscle de Montserrat Beltran (i altres), *Els fons documentals municipals del període 1808-1868. Guia d'investigació*, Barcelona, AHCB (*QSHB*, 16), 2005. Edició de les actes del novè congrés (2005), amb 4 ponències i 26 comunicacions: Ramon Grau (coord.), *Cerdà i els altres. La modernitat a Barcelona, 1854-1874*, i *El tombant de 1868-1874*, Barcelona, AHCB (*BQH*, 14 i 15), 2008-2009. Edició de les actes del desè congrés, amb 8 ponències i una conferència de clausura (2007): Ramon Grau (coord.), *Dilemes de la fi de segle, 1874-1901*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*BQH*, 16), 2010. En aquest darrer volum, s'encetà la pràctica d'incorporar els resums de les comunicacions ja publicades electrònicament, en nombre de 27.

aquestes labors, sols 7 –és a dir, un 10%– han intervingut en més d'una ocasió en qualitat de ponents o de comunicants.[13]

Dins el ventall d'historiadors, geògrafs i altres científics socials actius a Catalunya, l'organització congressual ha pogut trobar prou diversitat d'aportacions rellevants per al coneixement històric de Barcelona. Ara bé, aquesta convergència buscada reflecteix que l'estudi de la ciutat no sol ser objecte exclusiu entre els investigadors, en especial entre els vinculats a les universitats, sinó sols matèria d'atenció específica en resposta a estímuls puntuals, com ara aquestes convocatòries cursades des de l'Ajuntament de Barcelona.

Tot indicant l'existència de «molts estudis monogràfics de mèrit i interès», que veia reflectits precisament en les actes dels congressos d'història de Barcelona, James Amelang, un notable estudiós de la societat i la política barcelonines a l'Edat Moderna, considerava el 2002 que hi ha una «absència de coneixements i de comprensió de la història de Barcelona» i que aquest fet «és més una qüestió de negligència que no pas de mala interpretació».[14]

Certament, en tot el període que ens ocupa –d'ençà de la Transició postfranquista– la història de Barcelona no ha suscitat adhesions exclusives en un nombre suficient d'investigadors i, per tant, no s'ha constituït en una especialitat acadèmica reconeguda ni ha pogut beneficiar-se dels avantatges derivats de la institucionalització.

DELS CURSOS D'HISTÒRIA DE CATALUNYA ALS CONGRESSOS SOBRE EL PLA DE BARCELONA

El 1977, l'Arxiu Històric de la Ciutat havia organitzat els primers cicles de conferències dins una nova programació de Cursos d'Història de Catalunya. El títol i el contingut de les dues activitats d'aquell primer any –*Formes i institucions del govern de Catalunya* i *Estructura social i econòmica del camp català*– són testimoni de la voluntat de les institucions municipals barcelonines d'exercir, un cop més, una funció supletòria en relació al conjunt del Principat típica dels primers anys del Noucents. El tercer curs, celebrat i publicat el 1979, mantenia el referent català sota el títol *Evolució urbana de Catalunya*, tot i que la sostinguda preeminència de la ciutat de Barcelona al llarg dels segles captava en bona mesura l'atenció dels conferenciants.[15]

Al text de presentació afegit a la reedició en forma de llibre d'aquest cicle el 1983, Jaume Sobrequés dibuixava un programa per a la història urbana en funció de la història nacional catalana i amb el retrat físic com a prioritat:

13. Vegeu l'apèndix amb la relació completa de conferències i ponències publicades dels deu primers congressos d'història de Barcelona, 1982-2007.
14. James S. Amelang, «Peculiaritats barcelonines», dins Josep M. Fradera i Enric Ucelay-da Cal (ed.), *Notícia nova de Catalunya*, Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 2005, pàg. 39. Publicació d'un cicle de conferències desplegat entre octubre de 2002 i juny de 2003.
15. Conferències del III Curs d'Història de Catalunya, *Evolució urbana de Catalunya*, publicades primerament dins *Quaderns d'Història Econòmica de Catalunya*, XX (1979), pàg. 17-85: Miquel Tarradell, «La ciutat antiga: dels orígens urbans als visigots»; Gaspar Feliu, «L'evolució de les ciutats catalanes a l'Alta Edat Mitjana»; Joan-F. Cabestany Fort, «L'urbanisme català a la Baixa Edat Mitjana»; Carme Batlle i Gallart, «Urbanisme i societat a la Catalunya medieval»; Ramon Grau i Fernández, «La metamorfosi de la ciutat emmurallada: Barcelona, de Felip V a Ildefons Cerdà»; Francesc Roca, «Dels eixamples del Vuit-cents a la Catalunya-ciutat de la Mancomunitat» i «La política territorial de la Generalitat i la "nova economia urbana"»; i Eduard Moreno, «La política urbanística a Catalunya durant els darrers quaranta anys».

> Voler saber amb la més gran precisió possible com era la topografia urbana, el plànol de les principals ciutats [...] ha de constituir un objectiu per tal d'assolir un coneixement total de la història del país. Cal, en aquest sentit, arribar sobretot a poder dibuixar el plànol de la ciutat en les diverses èpoques del seu passat. Fet això, hom haurà d'estudiar l'estructura i la mida dels habitacles així com les condicions de vida derivades d'aquesta realitat. Només un cop conegut això, podrem aprofundir en l'anàlisi del nombre d'habitants i en el de l'estructura social dels grups que integren la ciutat. [...] Més endavant ja estudiarem com es governaven, com es barallaven, quines relacions socials tenien, on bastiren llurs monuments, com es divertien, etc. El primer en el temps, però, i, si parlem d'història urbana estricta, el més important és conèixer com era físicament la ciutat.[16]

El primer congrés sobre història de Barcelona, convocat i celebrat dins l'any 1982, va significar el trànsit des de l'estudi general de les ciutats catalanes cap a l'objecte més propi de la institució municipal barcelonina. Per al disseny de la convocatòria fou important l'estímul dels moviments veïnals, tan decisius en la Transició i que reconeixien i fomentaven la callada feina dels erudits vinculats als barris històrics. S'hi mantenia l'ordre de prioritats d'estudi enunciat a propòsit del curs de l'any 1979 i, en considerar d'entrada la realitat física de la ciutat, Jaume Sobrequés substituïa el nom propi de la capital pel de l'àmbit territorial on és assentada: el Pla de Barcelona. Era possiblement una manera de crear un marc adequat per fer-se ressò de les veus reivindicatives sorgides dels barris. Tot seguit, en esmentar la peripècia humana damunt d'aquest suport físic, el director de l'Arxiu Històric subscrivia els judicis negatius sobre el procés d'urbanització contemporani llançats pel noucentisme a començament del segle XX. Per aquesta via, que sols pot enllaçar amb els moviments socials dels barris afavorint-hi el desplegament d'una nostàlgia contrària al sentit de la història, quedava completat verbalment el procés de devaluació i dissolució del gran subjecte urbà:

> El Pla de Barcelona és la formació humana, social i econòmica de més pes dins del conjunt de Catalunya. Això ha estat així de manera incontestable almenys des de la revolució industrial. Des d'aleshores el fenomen s'ha intensificat de forma continuada i ha fet del país una comunitat social dotada d'un cos deforme i desequilibrat. El Pla ha viscut durant aquest darrer segle mal comptat una commoció humana i cultural que n'ha transformat l'estructura geogràfica, paisatgística, monumental, urbanística, econòmica, etc., fins al punt de convertir-lo en una estructura desordenada i sense cohesió social, en un territori de contrastos violents, en un gresol en el qual no s'han fos harmònicament els components que, per un o altre motiu, s'hi ha anat introduint.[17]

16. Jaume Sobrequés, «Pòrtic», dins DDAA, *Evolució urbana de Catalunya*, Barcelona, La Magrana i Ajuntament de Barcelona, 1983, pàg. 5-6.
17. Jaume Sobrequés, «Presentació», dins *El Pla de Barcelona i la seva història...*, pàg. 5.

El congrés s'estructurà a l'entorn de cinc ponències de recopilació i síntesi de coneixements, dedicades, respectivament, al medi natural, a l'inici del poblament abans de la romanització, a la toponímia, a les èpoques medieval i moderna –«Camins i distribució de l'hàbitat a les Edats Mitjana i Moderna», a càrrec de Joan-F. Cabestany, que no fou incorporada al volum d'actes– i a l'època contemporània. Malgrat la intenció de suscitar contribucions sobre els paràmetres elementals de la vida humana i la seva petja en el territori del Pla de Barcelona en una perspectiva de llarga durada, les aportacions espontànies als temps antics, medievals i moderns foren escasses i la meitat de les comunicacions presentades a l'encontre versà sobre els segles XVIII-XX, amb un predomini molt marcat dels estudis consagrats al Vuitcents. Les diverses facetes de l'espectacular creixement material en aquesta centúria –variacions demogràfiques i socials, canvis de la propietat immobiliària, desplegament urbanístic, refosa de termes municipals– emergien com els objectes principals d'interès entre els historiadors predisposats a internar-se en la investigació del procés urbà barceloní. Mentre que aquestes aproximacions monogràfiques impliquen per regla general una percepció neutra –positivista– i en molts casos favorable de la modernitat, la ponència que les emmarca aprofundeix en les reticències expressades per Jaume Sobrequés a propòsit de la dinàmica metropolitana.

En efecte, l'autor d'aquest treball, Jaume Codina, el gran historiador del ric i fràgil delta del Llobregat, no deixa d'expressar-hi una actitud molt crítica respecte a l'expansió de Barcelona damunt els territoris de la rodalia, tot partint d'una acceptació, tant de l'abast europeu i el caràcter universal dels canvis en el repartiment territorial de la població lligats a la industrialització, com del fet que, en el moment de produir-se les agregacions de 1897, «tots els municipis del Pla tenen una vida activíssima, irradiada de la capital» i que «el que són, bo i dolent, ho deuen en gran part a Barcelona». A pesar de la irreversibilitat reconeguda del procés d'urbanització contemporani, Codina remarca el caràcter autoritari de les accions polítiques que, fins al moment mateix del congrés, han mirat de canalitzar la dinàmica metropolitana–agregacions de 1897, 1904 i 1921, Pla Comarcal de 1953, Corporació Municipal Metropolitana de 1974– i la seva supeditació als interessos del nucli central de la conurbació:

> Car fins avui ha estat criteri invariable de la Corporació ignorar les realitats socials i geogràfiques dels seus membres per tal de solucionar el gran problema de l'expansió de Barcelona.

Amb fonament viscut en la insatisfacció de les expectatives del Prat de Llobregat dins la conurbació d'ençà de 1974, aquesta denúncia de la unilateralitat dels actes tendents a la consolidació de la dimensió metropolitana de Barcelona és articulada per Codina amb una reflexió de natura diferent però que des de feia decennis servia per domesticar –teòricament si més no– l'expansió barcelonina, no en nom de la individualitat dels pobles absorbits, sinó de l'interès nacional. El clam contra la suposada deformitat sobrevinguda del país culmina explícitament en aquest cas amb una demanda urgent als legisladors de la nova Catalunya autònoma:

> Barcelona és més que la capital metropolitana: és la capital de Catalunya [...]. El Barcelonès es troba totalment ocupat. L'Àrea Metropolitana és una nebulosa totalment incerta. Catalunya, urbanísticament, sociològicament, va a les palpentes. La tan esperada Llei d'Ordenació Territorial encara no s'ha encetat al Parlament. És de desitjar que aquesta tasca s'emprengui aviat; que es faci amb esperit de reconstrucció nacional; i que Barcelona comprengui que és el cap i casal, però que Catalunya és molt més.[18]

De cara a la convocatòria de 1985, el director de l'Arxiu Històric va reunir un grapat d'investigadors professionals –historiadors, geògrafs, arquitectes, economistes– amb publicacions significatives sobre Barcelona, amb la intenció que dissenyessin conjuntament un projecte més ampli que el de 1982 i esdevinguessin després els ponents del congrés, com així fou de manera majoritària. Les converses preparatòries palesaren una certa voluntat de cohesionar un grup d'historiadors urbans barcelonins i donaren lloc a una organització del congrés en cinc blocs analítics: Demografia i societat, Activitats econòmiques, Estructura de l'espai, Política i ideologia, i Metodologia i fonts. Dins de cadascun d'ells es va intentar equilibrar l'atenció a les diferents èpoques mitjançant una assignació flexible de tres ponents per àrea, experts en diversos moments d'ençà de la Baixa Edat Mitjana, d'acord amb una tendència internacional a circumscriure l'àmbit de la història urbana com a disciplina als segles posteriors a la renaixença urbana medieval. Aquest programa complex va quedar desigualment cobert a les sessions i més incomplet encara en la publicació diferida de les actes, com es pot observar confrontant l'índex dels dos volums amb el llistat de ponències recollit en el text de presentació.[19]

En qualsevol cas, no hi mancaren aportacions de recerca en cadascun dels apartats del programa, sobretot en l'àmbit de l'urbanisme, probablement el més ben servit en aquesta convocatòria. I principalment, cal destacar dues comunicacions excepcionals que desbordaven cronològicament el programa, assoliren el rang de veritables ponències i versen, respectivament, sobre la fundació de la colònia augustea i sobre la primera expansió urbana fora muralles abans del segle XIII.[20] La crida a medievalistes i modernistes obtingué un èxit considerable respecte al primer congrés, amb una trentena d'aportacions. Aquest èxit queda relativitzat sols per la repetició del predomini de les aproximacions als dos segles contemporanis, unes quaranta, i en aquest cas més decantades cap al segle XX que no pas al XIX. L'esforç per convocar arquitectes, economistes i altres científics socials no sols va incrementar els estudis sobre les etapes més recents, sinó que va palesar la manca de solució de continuïtat entre la reconstrucció historiogràfica i les anàlisis de l'actualitat, sovint amb voluntat prospectiva.

18. Jaume CODINA, «Agricultura, industrialització i creixement urbà a l'època contemporània, l'annexió de municipis al de Barcelona», dins *El Pla de Barcelona i la seva història*..., pàg. 233-246. Les citacions procedeixen de les pàg. 244-246.
19. Anna M. ADROER I TASIS, «Presentació», dins *Història urbana del Pla de Barcelona*..., vol. I, pàg. 9-10.
20. Oriol GRANADOS GARCÍA, «La colònia Bàrcino. Origen i estructura d'una colònia augustea», i Philip BANKS, «'Burgus', 'suburbium' and 'villanova': the extramural growth of Barcelona before A.D. 1200», dins *Història urbana del Pla de Barcelona*..., vol. II, pàg. 59-95 i 107-133, respectivament.

Les aproximacions a la realitat metropolitana contemporània del segon congrés d'història de Barcelona que comparteixen aquest esperit prescindeixen en general de judicis adversos que haurien abocat a una història contrafactual i que resulten escassament operatius. Una de les comunicacions més tècniques del congrés enfoca la resolució dels problemes locals acumulats arran de la gran crisi econòmica internacional del decenni de 1970 mitjançant unes accions del sector públic que aprofitin les oportunitats ofertes per la integració d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea formalitzada el mateix any 1985:

> L'acumulació d'actius industrials en sectors en regressió i en la construcció, amb els consegüents problemes socials que això comporta en un mercat de treball encara en expansió per la banda de l'oferta, planteja una necessitat d'actuació per part del sector públic encaminada a una reestructuració qualitativa de l'àrea. En aquest sentit és important destacar les iniciatives sorgides de l'administració local de cara a la promoció dels eixos de reindustrialització de l'àrea de Barcelona, en coordinació amb les zones declarades d'urgent reindustrialitació. A un altre nivell, la necessitat de portar a terme una política de reactivació i requalificació de l'Àrea Metropolitana de Barcelona comporta, igualment, destacar el seu paper a nivell interregional. El territori català està situat en una posició estratègica que fa de pont entre el subsistema nord-est de ciutats de l'Estat espanyol i el sistema sud de les àrees metropolitanes europees.[21]

BALANÇ DE DEU ANYS D'APORTACIONS, 1982-1992

Malauradament, la sèrie dels congressos d'història de Barcelona va quedar suspesa per les causes esbossades més amunt coincidint amb uns anys de gran efervescència urbana, vinculats a la lluita per trobar sortida a la crisi industrial en un context variat per la consolidació de la democràcia des de l'inici de la dècada, per l'entrada a Europa el 1985 i, des de 1986, per l'esquer dels Jocs Olímpics a celebrar el 1992. Al mateix temps, però, la Generalitat de Catalunya avançava cap a l'eliminació de les estructures de govern metropolità muntades durant la Transició, dissolució consumada el 1987, i es produïa una correlativa minva de l'afany descentralitzador dins de l'Ajuntament de Barcelona. Aquest afany havia portat a la redefinició dels districtes i a l'associació entre les noves circumscripcions i la memòria dels antics municipis absorbits, tot amb vista a afavorir una nova tongada d'agregacions més respectuosa amb les vitalitats locals i oberta a un policentrisme imprescindible en una metròpoli en expansió.

Algunes de les energies posades en marxa amb els dos primers congressos foren canalitzades en aquests anys per Jaume Sobrequés cap a l'extensa *Història de Barcelona*, coeditada per Enciclopèdia Catalana i l'Ajuntament de Barcelona, amb un primer volum publicat el 1991 i altres tres apareguts l'any següent, que abasten fins el 1714 i representen la meitat del programa de l'obra col·lectiva,

21. Jordi Conejos i Xavier Estivill, «L'Àrea Metropolitana de Barcelona en el Programa de Desenvolupament Regional», dins *Història urbana del Pla de Barcelona*..., vol. I, pàg. 495-498.

en vuit volums, culminat a un ritme força accelerat el 1997. L'esquema de desenvolupament de la matèria per a les èpoques successives respon a la concepció de la història urbana pròpia del director de l'obra, palesada ja el 1982, i agafa impuls de dues consideracions, una d'externa a la pròpia dinàmica historiogràfica i l'altra d'intrínseca a la mateixa. D'una banda:

> El fet de trobar-nos en la darrera dècada del segle i d'haver impulsat, a conseqüència del repte del 92, l'inici d'una transformació de Barcelona que no té precedents en els darrers cent cinquanta anys, és una bona excusa, un pretext raonable, per a promoure una reflexió sobre el passat de Barcelona.

De l'altra:

> Contra allò que en ocasions ha pretès un hipercriticisme, a parer meu amb poc fonament, la historiografia sobre Barcelona ha fet en els darrers vint anys un avenç molt important, la qual cosa no vol pas dir que hom no constati l'existència encara de llacunes preocupants.

Finalment, en denunciar de nou la temptació de fixar massa l'atenció en l'escenari barceloní a l'hora d'afrontar la història de Catalunya, Sobrequés tendeix a donar-li la volta al vell argument. En efecte, des del seu balanç optimista de la historiografia barcelonina recent, es mostra ara favorable a aproximar-se a la història urbana de la capital en la seva especificitat com un pas previ a la construcció d'una història nacional en què cada part del país assoleixi la importància que li correspon:

> ...calia no caure en el parany –en el qual s'ha caigut sovint– de fer sobretot història general de Catalunya i d'identificar aquesta amb la de Barcelona. El pes d'aquesta ciutat en el conjunt català és aquell que es deixa sentir amb més força, aquell que en marca els trets més precisos i perdurables, però no és, com he dit abans, l'únic.[22]

La represa dels congressos de cara a l'any 1993 va prescindir de la locució "Pla de Barcelona" i, tot adoptant el rètol general que ha quedat com a definitiu, "Congrés d'història de Barcelona", hi afegí un títol específic per a la convocatòria: *La ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història*. Era una altra manera de presentar la projecció espacial de la ciutat menys reticent que la derivada dels temors moderns a la metròpoli i de les reclamacions dels barris.[23] Congruent amb la dinàmica institucional rica i complexa que arrenca de la Baixa Edat Mitjana i arriba fins a 1714, ben reconeguda entre els historiadors especialitzats, aquest punt de vista s'havia expressat amb prou claredat en el segon congrés, per exemple, a través de la veu autoritzada de Carme Batlle:

22. Jaume Sobrequés i Callicó, «Introducció i propòsit», dins Jaume Sobrequés (dir.), *Història de Barcelona. Volum I. La ciutat antiga*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana/Ajuntament de Barcelona, 1991, pàg. 13-14.
23. Joan Fuster i Sobrepere, «Presentació», dins *III Congrés d'història de Barcelona*..., vol. I, pàg. 7-8, inclou una breu història de la gènesi del congrés de 1982 que posa en relleu la seva relació amb l'activisme veïnal i la constitució d'entitats dedicades a la història dels barris de Barcelona.

> En estudiar una ciutat cal referir-se al seu marc territorial, dins el qual ella apareix com a centre en tots els aspectes. Entre els dos punts s'estableix una relació definida per una dependència del territori respecte del nucli principal i per la projecció d'aquest sobre les terres de l'entorn, que es converteixen en el seu primer àmbit d'actuació.[24]

Un segon subtítol del congrés –*Balanç historiogràfic d'una dècada*– revela la trama de les ponències, totes elles encarregades a estudiosos amb capacitat d'inventariar i avaluar per èpoques els progressos aconseguits des de 1982, quantitativament importants gràcies en part a l'auge de la recerca universitària durant el decenni i molt remarcables en alguns capítols. En aquesta empresa complexa per l'allau de publicacions, s'hagué d'afrontar un cop més el repte de distingir entre història de Catalunya i història de Barcelona. La voluntat de no deixar fora treballs significatius per al coneixement de la ciutat, manifesta entre els ponents que aspiraven a fer inventaris exhaustius, afavorí que obrissin molt la mà, amb perill de recaure en l'antiga confusió. L'auge recent de les històries locals arreu de Catalunya oferia, paradoxalment, sortides amb efectes pràctics ja prou experimentats, no massa diferents en el fons de les esbossades pel director de la *Història de Barcelona*, que hem citat darrerament:

> ...les pàgines que segueixen consideraran història de Barcelona no solament aquells treballs que tinguin la capital com a àmbit estricte i explícit d'investigació, sinó també aquells altres –molt nombrosos– que, sota la forma d'una biografia, de l'estudi d'una organització política, d'un segment ideològic o d'un grup social tenen Barcelona per escenari, per context, per rerefons principal. Dit d'una altra manera una mica esquemàtica: prendrem com a història local de Barcelona tota aquella producció historiogràfica dels darrers deu anys que no sigui història local de cap altre municipi o comarca del Principat.[25]

Si les ponències sobre el segle XX i, en bona part també, la referida a l'Edat Moderna responen a aquest plantejament relaxat i han de fer front a una gran dispersió de publicacions, la dedicada a l'Edat Mitjana, que podia beneficiar-se de la publicació dins el mateix any 1992 dels volums II i III de la *Història de Barcelona* dirigida per Sobrequés i del volum XX de la sèrie *Catalunya Romànica*, dirigida per Antoni Pladevall, dedicat al Barcelonès, el Baix Llobregat i el Maresme, té un perfil més específicament urbà.

Menció a part mereixen les ponències referides a l'Antiguitat i al segle XIX, centrades en els avenços de l'arqueologia i de l'arxivística, respectivament, i que s'encarreguen de divulgar els treballs desenvolupats pels serveis municipals des de l'adveniment de la democràcia i la reorganització de l'Ajuntament.

24. Carme Batlle i Gallart (amb la col·laboració de Joan Busqueta i Riu), «Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla a la Baixa Edat Mitjana», dins *Història urbana del Pla de Barcelona*..., vol. I, pàg. 13.
25. Joan B. Culla i Clarà, «Barcelona al segle XX: història local o història nacional», dins *III Congrés d'història de Barcelona*..., vol. II, pàg. 501.

Més que establir un balanç dels progressos recents dels coneixements sobre l'Antiguitat, les dues ponències signades conjuntament per Oriol Granados i Isabel Rodà, acomboiades per una quinzena de comunicacions sovint participades també per Granados, el que fan és publicar els resultats de «la intensa recerca arqueològica realitzada a Barcelona durant els darrers deu anys, deguda en bona part a obres d'adequació urbanística», una recerca derivada d'una assignació competencial molt important al Centre d'Arqueologia de la Ciutat.[26] El volum corresponent de la *Història de Barcelona*, publicat el 1991, s'havia fet ressò d'aquesta labor sense precedents, però aleshores «algunes de les intervencions encara restaven inacabades i, per tant, els resultats exposats eren provisionals». Era ara, a les sessions del tercer congrés, organitzat des del Museu d'Història de la Ciutat, tan solidari de les tasques arqueològiques, que es podia avançar un pas més, perquè «l'acabament de cadascuna de les excavacions i la realització dels corresponents estudis finals han modificat les primeres impressions i han permès elaborar els resultats definitius».[27]

És de lamentar que el caràcter semiprovisional de la publicació de les actes de 1993 com a documents de treball no permetés una perfecta plasmació gràfica –i especialment cartogràfica– de la reconstrucció del moment fundacional de Barcino en l'Alt Imperi i de la transformació soferta després del segle III contingudes en les ponències de Granados i Rodà. El mateix es pot dir de les comunicacions de base arqueològica sobre l'Antiguitat i l'Alta Edat Mitjana, entre les quals destaca un conjunt de treballs sobre l'evolució del territori, on l'expressió cartogràfica resulta essencial.[28] El dèficit encara és més de lamentar perquè les derives institucionals contribuiren a allunyar els arqueòlegs dels successius congressos d'història de Barcelona, i, al seu torn, condicionaren les apostes posteriors de l'organització congressual fins arribar precisament a l'XI Congrés, que ha comptat de nou amb una rica confluència d'aportacions d'arqueòlegs.[29]

En la part dedicada a la historiografia, la ponència que versa sobre el segle XIX, elaborada per Marina López Guallar, és molt més selectiva i alhora més crítica que les dedicades a inventariar les publicacions sobre els segles XVI-XVIII i XX. La part consagrada a les fonts recull els primers fruits de la reorganització arxivística engegada a mitjan decenni de 1980 i el conseqüent benefici per a la tasca dels investigadors.

26. Josep Oriol Granados i Isabel Rodà, «La Barcelona de l'època romana», dins *III Congrés d'història de Barcelona*..., vol. I, pàg. 11.
27. Josep Oriol Granados i Isabel Rodà, «Barcelona en la baixa romanitat», dins *III Congrés d'història de Barcelona*..., vol. I, pàg. 25.
28. S. Riera i Mora i J. M. Palet i Martínez, «Evolució del sector de Montjuïc-El Port entre l'època romana i alt-medieval (s. III-X): una contribució a l'estudi diacrònic del paisatge»; Maria-Lledó Barreda i Casanova, «L'ager de Barcino: un exemple d'habitat rural d'època romana a Sant Boi de Llobregat»; Mònica Blasco (i altres), «Estudi històrico-arqueològic a l'Avinguda de la Catedral»; R. M. Blanch (i altres), «Un gran magatzem laietà al Mont Jovis: les sitges de port (Montjuïc, Barcelona)»; R. M. Blanch (i altres), «La pedrera romana de Montjuïc»; i J. M. Palet i Martínez i S. Riera i Mora, «Transformacions del paisatge en època alt-medieval (s. X-XII) al sector de Montjuïc-El Port: Una aproximació històrico-geogràfica». Tots publicats dins *III Congrés d'història de Barcelona*..., vol. I, diferents pàgines.
29. El quart congrés, molt orientat ja cap a l'Edat Contemporània, es veié afavorit encara per dues importants comunicacions en la línia apuntada d'examen de les estructures territorials a l'entorn de la colònia Barcino: Pere Izquierdo i Tugas, «*Barcino* i el seu litoral: una aproximació a les comunicacions marítimes d'època antiga a la Laietània», dins Roca, *La formació del cinturó*..., pàg. 13-21; i Josep Maria Palet i Martínez, «Estructuració i ocupació del Pla de Barcelona en època romana, la xarxa centuriada de *Barcino*», dins Roca, *Expansió urbana*..., pàg. 3-18.

A la ponència sobre fonts de l'Edat Contemporània presentada al congrés de 1985, Marina López i Mercè Tatjer havien constatat una situació manifestament millorable:

> A diferència de les fonts municipals per a la història urbana medieval i moderna, reunides en general des de fa temps a l'Arxiu Històric de la Ciutat i força accessibles als investigadors, les fonts relatives als segles XIX i XX semblen difícilment controlables per la seva dispersió en diferents arxius i dipòsits i per la seva enorme quantitat.

I tot seguit, marcaven una orientació per als investigadors que tenia implicacions també per a un desitjat reordenament dels fons documentals:

> Manejar racionalment i amb profit aquest embalum de documentació exigeix comprendre dues lògiques, la de la seva producció i la de la seva conservació.[30]

El 1993 López ressenya ja la posada en marxa del Projecte d'ordenació, classificació i custòdia de la documentació municipal, aprovat per l'Ajuntament el novembre de 1986 i dirigit per l'arxiver Ramon Alberch, que va comportar: la consideració dels diversos arxius existents com a parts d'un únic Arxiu Municipal unitari, amb un òrgan directiu per garantir la coordinació i el funcionament en xarxa; la consideració de l'Arxiu Municipal Administratiu com «el gran arxiu històric dels segles XIX i XX, complementari de la secció medieval i moderna allotjada a Ca l'Ardiaca»; la formació de deu arxius de districte, «producte del recent procés de descentralització administrativa» i amb funcions tant administratives com històriques; l'inici de l'elaboració d'un Reglament de l'Arxiu Municipal; i el procés d'elaboració d'un Quadre de classificació aplicable a la documentació conservada en tots els centres de la xarxa, amb un resultat provisional examinat críticament a la llum de la delicada relació entre les lògiques de la producció i de la conservació, però amb una conclusió positiva:

> Moltes qüestions de detall se susciten en l'adscripció concreta de les sèries als diferents apartats però no ens han de fer perdre de vista que, amb el quadre de classificació ja perfilat, és pensable disposar ja d'una guia de les fonts municipals contemporànies equiparable a la de l'Ardiaca per a les fonts medievals i modernes.[31]

En successius congressos, entre 1997 i 2003, l'equip dels arxivers municipals han anat efectivament elaborant guies per als investigadors relacionades amb els pro-

30. Marina López i Mercè Tatjer, «Fonts municipals per a l'estudi del període 1814-1936», dins *Història urbana del Pla de Barcelona*..., vol. II, pàg. 585. Arran de la reorganització dels arxius municipals encomanada a Ramon Alberch poc després, les dues autores d'aquest breu i dens escrit programàtic foren captades com a assessores d'una comissió per a la depuració dels documents generats per les oficines municipals.
31. Marina López Guallar, «Les fonts municipals i la historiografia de la Barcelona vuitcentista», dins *III Congrés d'història de Barcelona*..., vol. II, pàg. 371.

grames respectius que reflecteixen els resultats d'aquesta tasca d'organització de les fonts documentals.[32]

LA METRÒPOLI CONTEMPORÀNIA EN EL CENTRE D'ATENCIÓ

Iniciant una pràctica que s'ha mantingut des d'aleshores amb poques excepcions, a la cloenda del tercer congrés s'anuncià el lema per a la següent convocatòria, per a final de l'any 1995: *Barcelona i l'espai català*. Per donar cos a aquest designi genèric, el 1994 es va formar un comitè científic, amb el nou coordinador de l'activitat i tres geògrafs, Oriol Nel·lo, Mercè Tatjer i Joan Roca, qui actuà també com a secretari. Dels seus debats preliminars, en va resultar una segona especificació temàtica –*Ciutat i articulació del territori*–, completada amb la constatació que, en aquest aspecte, els canvis produïts en els vint anys transcorreguts des de la mort del general Franco havien estat d'una dimensió i una complexitat sense precedents i que mereixien una atenció especial, sobretot per la consciència ja estesa socialment que configuraven un capítol nou dins la història plurisecular de Barcelona.

El programa es va estructurar en quatre àrees temàtiques: economia (desdoblada per considerar especialment el factor humà), urbanisme i planejament, política i administració, i moviments socials. Per a cadascun dels apartats d'aquest esquema bàsic, s'encarregà una ponència centrada en el vintenni 1975-1995, i una altra en una perspectiva de llarga durada amb el punt final fixat a l'entorn de 1975. La data inicial d'aquestes darreres ponències, triada per cadascun dels responsables, oscil·la entre el 1714 per als àmbits de l'economia i la política, el 1859 per a l'esfera de l'urbanisme i el 1900 pel que fa als moviments socials. Entre els historiadors, primers destinataris de les crides a participar activament en els congressos, aquest programa va suscitar, lògicament, un interès diferencial, que confirmava les tendències observades en les edicions de 1982, 1985 i 1993 i les accentuava. En efecte, les comunicacions referides als temps anteriors a 1714 foren clarament minoritàries, un 10 %, però no irrellevants, com ja s'ha comentat en relació amb les dues que versen sobre la Barcino romana; mentre que un 50% són referides al període 1714-1975, i un 40% a la breu etapa recentíssima, això darrer gràcies en bona part a les aportacions de la xarxa d'investigadors vinculats a l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

La conferència inaugural abordà de manera molt esquemàtica les grans línies del pensament territorial a Catalunya des del segle XVIII amb la intenció de trobar

32. Arxivers municipals implicats en les ponències sobre les fonts documentals en els congressos d'història de Barcelona (els números remeten al llistat de l'apèndix): Jordi Serchs (40, 55), Montserrat Beltran (40, 55), Núria Bosom (40), Xavier Doltra (40), Maria Cinta Mañé (40, 49), Imma Moratalla (40), Núria Postico (40), Amèlia Poves (40, 49), Sebastià Riera (42, 49, 55), Laura Ureña (49, 55), Núria Burguillos (55) i Xavier Tarraubella (55). En el cas del repertori de fonts arxivístiques per al període 1714-1808, Sebastià Riera recopilà també treballs demanats a d'altres centres de documentació: Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Nacional de Catalunya, Biblioteca de Catalunya, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Centre de Documentació de l'Autoritat Portuària de Barcelona, Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Arxiu Diocesà de Barcelona, Arxiu de la Catedral de Barcelona, Arxiu Parroquial dels Sants Just i Pastor, Arxiu Històric de Santa Maria del Pi, Arxiu dels Carmelites Descalços de Catalunya i Balears, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya i Arxiu Històric de la Casa de Misericòrdia de Barcelona.

pistes per emmarcar les reticències respecte a la primacia de Barcelona i al seu desenvolupament metropolità, presents, com s'ha vist, a les primeres edicions del congrés i que el plantejament d'aquesta quarta edició havia de deixar enrere. En un esforç per millorar la consciència de les implicacions de la dialèctica entre pensament i acció, el conferenciant expressà el dubte de si «les idees derivades d'experiències ja passades són adients com a instrument per construir un futur que sempre es vol diferent» i dibuixà entre 1770 i 1870 –entre Antoni de Capmany i Ildefons Cerdà– un primer cicle de resposta intel·lectual positiva a la dinàmica urbana, seguit per una inflexió pessimista que arrenca de la crisi econòmica del darrer terç del Vuitcents, s'intensifica arran de la Setmana Tràgica de 1909 i culmina en l'obra de Josep Anton Vandellós, a les portes de la Guerra Civil. Considerant les darreres concepcions «filles en gran part del rebuig del món modern i de la por social», constata que «han continuat exercint una gran influència fins a temps molt més recents, que sortosament han estat molt menys tràgics que els de la primera meitat del nostre segle» i conclou que, per això mateix, es tracta d'idees inadaptades al procés contemporani.[33]

Amb independència de si caldria passar pel sedàs els discursos antics i renovar l'arsenal d'idees per poder respondre amb encert als efectes de l'evolució barcelonina i catalana durant la segona meitat del segle XX, les aproximacions analítiques que confluïren en el congrés des de pràctiques disciplinàries molt diverses no podien desviar la mirada de l'existència empírica de tot un seguit de fenòmens vinculats a l'expansió de Barcelona i al seu impacte sobre el conjunt de Catalunya. Una part molt significativa de les veus concurrents, a més, va subratllar les continuïtats de fons del procés urbà des de força abans de l'inici del segle XX.[34]

Les comunicacions sobre història política dibuixen tres etapes successives en la vida de Barcelona: la medieval, caracteritzada per la capacitat de projecció externa del municipi;[35] els primers segles moderns, presentats com una fase de retrocés de l'autonomia en pugna amb una monarquia en procés d'afirmació;[36] i l'Edat Contemporània, amb l'antiga capital catalana convertida en un focus de revolució o de reformisme, freqüentment isolada fins i tot respecte a la resta de Catalunya.[37] El conjunt constitueix un bon preludi per comprendre la singula-

33. Ramon Grau i Fernández, «Barcelona i l'espai català. Un apunt sobre les grans línies dels pensament territorial a Catalunya», dins Roca, *La formació del cinturó industrial*..., pàg. 3-10. Com a seqüela d'aquest estudi Ramon Grau i Oriol Nel·lo van coordinar el dossier «Ciutat i territori: sis reflexions des de Barcelona estant (1780-1936)», *L'Avenç*, 220 (desembre de 1997), integrat pels articles següents: Ramon Grau i Oriol Nel·lo, «Introducció: una tradició intel·lectual optimista», pàg. 21-23; Ernest Lluch, «Antoni de Capmany, el primer de tots», pàg. 24-27; Josep Maria Fradera, «La ciutat i la indústria: Balmes i Barcelona», pàg. 28-31; Francesc Roca, «Cerdà: Barcelona i Madrid», pàg. 32-34 i 51; Francesc Artal, «Catalunya i Barcelona en el pensament dels positivistes: Sanpere i Estasén», pàg. 52-56; Ramon Grau, «Ildefons Sunyol: acció política i visió municipalista», pàg. 57-63; i Francesc Vilanova, «Pi i Sunyer: el govern del territori i la gestió del govern local», pàg. 65-68. La publicació fou presentada en forma de taula rodona amb tots els autors en el marc de les sessions del cinquè congrés d'història de Barcelona.

34. La resta de la crònica de l'encontre de 1995 és molt deutora de l'escrit publicat pel Comitè Científic del Congrés, «Notícia del IV Congrés d'Història de Barcelona», *L'Avenç*, 200 (febrer 1996), pàg. 60-65.

35. Aportacions incloses en l'apartat «Projecció externa del municipi medieval», dins Roca, *El municipi de Barcelona i els combats*..., pàg. 3-38.

36. Aportacions incloses en l'apartat «La ciutat i els conflictes amb la monarquia hispànica», dins Roca, *El municipi de Barcelona i els combats*..., pàg. 41-86.

37. Aportacions de Ramon Arnabat, Francisco Dueñas i Manuel Santirso, incloses en l'apartat «Episodis de la lluita política, de la revolució liberal a la darrera guerra civil», dins Roca, *El municipi de Barcelona i els combats*..., pàg. 111-147.

ritat barcelonina dins l'Estat espanyol contemporani, destacada sovint pels especialistes. En particular, la ponència del geògraf Francesc Nadal mostra la persistent inadequació dels marcs territorials de l'administració espanyola a les característiques d'una ciutat expansiva.[38]

Les comunicacions referides a l'economia preindustrial perfilen la ferma posició de Barcelona com a important plaça mercantil en el marc mediterrani i de l'Europa occidental; una posició que es pot veure com la precondició que féu possible molt posteriorment la industrialització.[39] Tanmateix, entre els estudiosos de l'evolució econòmica dels darrers segles, com Pere Pascual, semblen haver pesat força les noves teories internacionals que tracten d'explicar la persistència històrica d'alguns focus regionals amb una gran capacitat d'assimilar i desenvolupar les innovacions en l'esfera de la producció.[40] En efecte, els factors de posició originaris favorables a Barcelona han estat incrementats per la canalització de les diverses onades d'innovació tecnològica, i això no sols en el temps de l'estesa de la xarxa ferroviària sinó també en el de l'expansió de les telecomunicacions, com explica el geògraf Joan-Eugeni Sánchez, que insisteix en el pes de les estructures històriques del territori a l'hora d'afavorir la direcció concreta en l'aplicació de les noves tecnologies.[41] A partir de l'anàlisi dels cicles de la construcció i de la seva articulació amb el planejament urbà, Joan Vilagrasa palesa també la gradualitat de l'emergència de la metròpoli actual.[42] Els recursos humans, que van ser crucials en el passat per suscitar la Barcelona industrial i per atraure iniciatives empresarials foranes, continuen essent, segons Jordi Catalan i Elena Giráldez, un aspecte estratègic en el context de la mundialització de l'economia.[43]

Altres anàlisis indiquen l'emergència de noves formes d'organització coincidint amb l'inici del vintenni 1975-1995. El cas més obvi és la implantació el 1974 de la Corporació Metropolitana de Barcelona i del Pla General Metropolità de 1976, afirmat per l'arquitecte-urbanista Amador Ferrer com el sòlid punt de partença sense el qual hauria estat impossible l'impuls urbanístic i la florida arquitectònica que ordinàriament es connecta amb els Jocs Olímpics de 1992[44] i que va ser objecte també de diverses aproximacions, sobretot des de l'angle de la percepció de resultats.[45]

38. Francesc Nadal i Piqué, «Definició política i delimitacions territorials dels municipis de l'aglomeració urbana de Barcelona dins l'Estat espanyol, 1714-1975», dins Roca, *El municipi de Barcelona i els combats*..., pàg. 89-108.
39. Aportacions incloses en l'apartat «La ciutat preindustrial en el teixit de les rutes comercials», dins Roca, *La formació del cinturó industrial*..., pàg. 23-67.
40. Pere Pascual i Domènech, «L'avenç tecnològic i el cinturó industrial català. Una síntesi històrica», dins Roca, *La formació del cinturó industrial*..., pàg. 71-102.
41. Joan-Eugeni Sánchez. «Avenços tècnics i efectes territorials a l'àrea de Barcelona, 1975-1995», dins Roca, *La formació del cinturó industrial*..., pàg. 401-438.
42. Joan Vilagrasa Ibarz, «Impuls econòmic, planejament urbà i agents socials en la definició de la Barcelona contemporània, 1859-1975», dins Roca, *Expansió urbana*..., pàg. 47-70.
43. Jordi Catalan, «Els recursos humans en el desenvolupament industrial de Barcelona, 1714-1975», i Elena Giráldez Pidal, «Iniciativa empresarial y localización de actividades industriales en el área de Barcelona, 1975-1995», dins Roca, *La formació del cinturó industrial*..., pàg. 213-247 i 293-333, respectivament.
44. Amador Ferrer, «Idees urbanístiques i instruments tècnics en la transformació material i social de Barcelona, 1975-1995», dins Roca, *Expansió urbana*..., pàg. 271-291.
45. Aportacions incloses en l'apartat «Urbanisme d'imatge i percepció de l'espai urbà», dins Roca, *Expansió urbana*..., pàg. 193-268.

Però les aproximacions des dels angles econòmic i geogràfic tendeixen a subratllar els canvis en marxa, amb les fórmules trobades per sortir de la crisi del decenni de 1970 i amb la nova inserció del focus barceloní en una economia globalitzada a partir de la dècada de 1980, que ja havien estat objecte d'atenció en el congrés de 1985. Ara, per un costat, els estudis dels economistes dibuixen l'emergència d'un teixit industrial i d'un sector terciari substancialment diferents dels predominants fins a la crisi;[46] i per un altre, els treballs dels especialistes en el fenomen metropolità descriuen unes formes d'ús del territori també força allunyades de les pautes tradicionals. Se'n destaca la consolidació d'un conglomerat urbà amb un centre cada vegada més terciaritzat i d'alta qualitat residencial que va expulsant cap a la perifèria les activitats fabrils i buidant-se demogràficament en profit de la primera i, més recentment, de la segona de les corones metropolitanes. Els intensos fluxos de mobilitat diària apareixen als analistes com el símptoma més evident de la forta articulació de l'espai metropolità a la darreria del segle XX.[47]

En totes les anàlisis projectades sobre l'evolució més recent va predominar la preocupació davant els reptes emergents, alguns d'ells encara en estat germinal. Així, Catalan i Giráldez manifestaren una gran inquietud per la situació de dependència tecnològica, amenaça per a la solidesa de la indústria barcelonina, catalana i espanyola que sols podria ser superada –deien– amb inversions adequades en matèria d'educació i recerca; en definitiva, en capital humà. Els estudiosos de les formes politicoadministratives, com Francesc Artal o Joan Subirats i Quim Brugué oscil·laven entre la perplexitat davant l'afebliment de la incidència del sector públic que comportà la decisió de dissoldre la Corporació Metropolitana, adoptada el 1988, i la recerca de noves fórmules capaces d'adaptar-se a un panorama canviant, que apareix marcat no sols pel continu i ja tradicional desbordament de les demarcacions territorials sinó també per l'accés a l'exercici efectiu del poder local d'un nombre creixent i aparentment indeterminable d'agents públics i privats.[48] Els sociòlegs, com Joan Costa i Adela Ros, Jaume Botey o Anna Alabart, manifestaren la seva preocupació davant la crisi dels factors i mecanismes d'integració tradicionals, sotmesos tanmateix a crítica pel seu rerafons ideològic, i detectaven l'aparició de noves formes de marginalitat (i no pas minoritàries), lligades en part a la diversificació del camp migratori i en part a la precarietat de l'accés al mercat laboral, a l'habitatge i a la cultura.[49] Alguns geògrafs, com Josep Serra i Carles Carreras, van confluir també en la pintura d'un reforçament recent de la fragmentació socioterritorial

46. Aportacions incloses en els apartats «De la tradició industrial a la reestructuració dins l'economia global», «El creixement del sector terciari» i «El sector financer», dins Roca, *La formació del cinturó industrial...*, pàg. 259-289, 337-384 i 387-397, respectivament.
47. Aportacions incloses en els apartats «L'articulació de l'espai metropolità», dins Roca, *La formació del cinturó industrial...*, pàg. 441-506, i «La mobilitat residencial a escala metropolitana», dins Roca, *Expansió urbana...*, pàg. 331-369.
48. Francesc Artal, «Política i administració del territori: el drama de l'àrea metropolitana de Barcelona», i Quim Brugué i Joan Subirats, «El govern de la ciutat i el desbordament de les lògiques territorials i institucionals, 1975-1995», dins Roca, *El municipi de Barcelona i els combats...*, pàg. 229-248 i 257-274, respectivament.
49. Joan Costa i Adela Ros, «Diversitat de fluxos migratoris, integració social i multiculturalitat a Barcelona. Els darrers vint anys», Josep Botey, «Identitat ètnica i identitat de classe: què ha passat amb els immigrants del període 1955-1975», i Anna Alabart Vilà, «Barcelona dins l'espai català. Estructura i canvi social», dins Roca, *L'articulació social...*, pàg. 227-240, 253-266 i 273-282, respectivament.

de la metròpoli,[50] i d'altres, com Francesc-Manuel Muñoz, han considerat els models seguits pels urbanistes barcelonins com a inadequats a la nova escala metropolitana.[51]

És obvi que el desenvolupament històric de Barcelona, en especial el dels darrers segles, ha estat dificultat per la manca d'un marc polític i administratiu adequat a les possibilitats locals. Nombroses aportacions ho van posar de manifest, tant en la falta d'un reconeixement de la personalitat de la societat barcelonina i catalana com en la direcció sovint erràtica de la política econòmica o en la crònica deficiència de les inversions públiques. Però el to general en els debats no va ser la imputació dels mals a factors externs sinó la detecció de la part de responsabilitat que recau en els agents locals i l'intent de comprendre històricament aquestes actituds del passat com un pas per poder superar-les amb profit. Un indicador quantitatiu que sembla especialment clar és la feblesa de les inversions en la modernització del port de Barcelona al llarg de la primera meitat del segle XX.[52] Enmig dels alts-i-baixos marcats per les conjuntures econòmiques i per la incidència de factors exògens de diversa mena, foren destacats fets propis de la mentalitat dels dirigents econòmics privats a la segona meitat del Vuitcents, com ara: la manca d'ambició dels banquers locals i la seva clara responsabilitat en el durador eclipsi d'un sector bancari autòcton, el conformisme més generalitzat dels industrials durant la Restauració, la involució ideològica que assumiren alguns destacats representants del catalanisme de final del XIX i que deixà marginada una part substancial de la classe obrera barcelonina, o la inflexibilitat de les posicions de l'organització patronal en la base de la violència urbana de la primera part del segle XX.

Sobre aquest darrer aspecte, la ponència de Mercè Vilanova dibuixa el fort contrast entre dos trams del segle XX: el període que va de la Setmana Tràgica de 1909 a la immediata postguerra de 1939, i el que s'inicia amb la vaga de tramvies de 1951 i arriba als pactes de la Moncloa. Pel que fa al primer període, contraposa la intransigència de classe manifestada per la burgesia i la tendència a la moderació dels obrers i dels seus líders, arrossegats al radicalisme per la manca de disposició al diàleg per part de la patronal. Durant el segon període, destaca l'emergència d'una cultura més oberta al diàleg i a la negociació, un cop atenuada la terrible repressió de postguerra i gràcies a la incidència d'alguns factors favorables, com l'emergència d'un sindicalisme pragmàtic i el canvi d'actitud de l'Església catòlica, en un context progressivament expansiu.[53]

Va ser probablement en la faceta social on les anàlisis històriques i les preocupacions per l'evolució recent i per l'esdevenidor immediat projectades des de diverses perspectives disciplinàries van confluir de la manera més creativa al llarg

50. Carles Carreras i Verdaguer, «L'evolució recent de les activitats comercials a Barcelona en la seva perspectiva històrica», dins Roca, *La formació del cinturó industrial...*, pàg. 345-366, i Josep Serra i Batiste, «La emigració neta de Barcelona com a factor de desconcentració demogràfica a Catalunya i a la regió metropolitana, 1988-1994», dins Roca, *Expansió urbana...*, pàg. 345-357.
51. Francesc Manuel Muñoz, «Deconstrucció de Barcelona. Projecte urbà i realitat metropolitana, 1980-1995», dins Roca, *Expansió urbana...*, pàg. 249-268.
52. Albert Carreras i César Yañez, «Ingresos y gastos de obras del puerto de Barcelona entre 1816 y 1960», dins Roca, *La formació del cinturó industrial...*, pàg. 169-180.
53. Mercè Vilanova, «Intransigència de classe, alfabetització i gènere. Les fronteres interiors de la societat de Barcelona, 1900-1975», dins Roca, *L'articulació social...*, pàg. 71-83.

de les sessions del congrés. Quedà molt en relleu, per exemple, la funció de la família com a cèl·lula de resistència en situacions de mancança o de reducció de les prestacions socials públiques, tant en el passat com en el present. Per exemple, aleshores mateix –estem parlant des de la perspectiva de 1995–, el suport intergeneracional semblava haver esdevingut en molts casos l'única possibilitat dels segments deprimits per fer front als reptes implicats en la nova fragmentació social, a través de fórmules com l'ingrés en l'activitat productiva informal, la conversió d'antigues residències secundàries en habitatges permanents, destacada pels estudiosos de la mobilitat residencial o la transferència d'estalvis per a l'adquisició de pisos, hipòtesi elaborada a partir del càlcul dels costos de l'accés a l'habitatge.[54] I també va ser molt característica de l'ambient generat la recurrent preocupació per l'accés a la cultura, objecte de nombroses comunicacions sobre associacionisme i moviments socials i quallada al debat final en una polèmica al voltant de l'analfabetisme i de la seva diferent apreciació, per un costat des de la perspectiva limitada que insisteix en la funcionalitat dels obrers analfabets dins els paràmetres de la revolució industrial clàssica del segle XIX, i per l'altre, des del punt de vista més ampli de la plenitud de la vida humana individual i col·lectiva.[55]

EL DEBAT SOBRE LA UNIFICACIÓ MUNICIPAL DEL PLA DE BARCELONA

A la cloenda del quart congrés, el director comissionat de l'Institut Municipal d'Història, Ramon Alberch, invocà el valor d'utilitat pública dels congressos –segons ell prou manifestada en l'edició que acabava aleshores– i el projectà sobre la següent convocatòria, amb l'anunci de la intenció de consagrar monogràficament l'encontre de 1997 a l'estudi de l'agregació dels municipis menors del Pla de Barcelona a la ciutat, en ocasió del primer centenari d'aquell acte polític, que es va produir el 27 d'abril de 1897:

> ...penso que el ciutadà no arriba a connectar la defensa del barri i de l'espai amb un passat històric que ho legitima perfectament. Avui dia parlem de descentralització, l'Ajuntament de Barcelona parla que en aquest mandat es donarà un impuls renovat a la descentralització. Jo entenc que la descentralització no és res més que la materialització i la recuperació d'un passat històric.[56]

El 8 de març de 1996 el regidor Joan Fuster va presentar a la Comissió de Política Cultural i Presidència de l'Ajuntament el projecte en relació amb el centenari amb aquestes paraules:

> La idea és fer la commemoració d'aquest important capítol de la conformació de la ciutat i promoure la reflexió a cada barri sobre el caràcter unitari i plural de la ciutat.[57]

54. Pere Jódar, Ramon Alòs i Rocío Mendoza, «El treball informal, punt d'observació de la relació entre el teixit social i l'econòmic», dins Roca, *L'articulació social...*, pàg. 309-325. Maria Jesús Calvo, «El cost de l'accés a l'habitatge a Barcelona, 1989-1995», dins Roca, *Expansió urbana...*, pàg. 311-317.
55. «Debat general», dins Roca, *L'articulació social...*, pàg. 375-404.
56. Ramon Alberch i Fugueras, «Paraules de cloenda», dins Roca, *L'articulació social...*, pàg. 408.
57. *Gaseta Municipal de Barcelona*, 13 (30-IV-1996), pàg. 503. El projecte de commemoració comprenia el llançament d'una obra col·lectiva complementària de la *Història de Barcelona* dirigida per Jaume Sobrequés i dedicada al patri-

Mentrestant, el nucli de l'Institut Municipal d'Història nuava relacions estretes amb els Arxius Municipals de Districte. Fent servir el marc del Seminari d'Història de Barcelona, amb seu en l'espai del Museu d'Història de la Ciutat que avui porta el nom de Sala Francesc Carreras i Candi, es va programar i desenvolupar durant els mesos de febrer a juny de 1996 el curs *Teoria i pràctica del règim municipal al Pla de Barcelona, 1812-1897*, dirigit per Ramon Grau i adreçat al personal adscrit a aquella xarxa i als investigadors independents vinculats als diversos centres locals. La intenció era engegar un programa de recerca col·lectiva que pogués oferir al congrés un coneixement aprofundit del procés de les agregacions municipals vuitcentistes des de diversos punts de vista.[58] Així mateix, va ser associada a la tasca Margarida Nadal, amb una bona experiència de recerca a l'Arxiu Municipal Administratiu i que el 1988 havia col·laborat en els estudis fets en ocasió del centenari de l'Exposició Universal de 1988 amb una primera aproximació al procés d'engrandiment del terme municipal de Barcelona.[59]

Aviat es va fer evident el caràcter molt fragmentari dels fons documentals dels antics municipis retornats als nous Arxius de Districte i relatius al procés de les agregacions, i també el nombre reduït d'investigadors interessats a explorar les dinàmiques polítiques dels pobles i les seves relacions amb la resta dels agents polítics implicats en la pugna per la unificació municipal del Pla de Barcelona. De fet, per obtenir un coneixement sòlid sobre els tres municipis més grans, sols en el cas de Sants es pogué comptar amb les recerques ja en marxa de Carles Enrech, que s'anava especialitzant en la recerca sobre la industrialització catalana vuitcentista, mentre que en els casos de Gràcia i Sant Martí de Provensals les prospeccions s'hagueren d'encarregar directament a Jordi Pujol i Forn, un investigador no vinculat especialment amb cap de les dues localitats.[60] I sobretot, calia afrontar una recerca de més envergadura basada en la documentació de l'Arxiu Municipal Administratiu i centrada en la dinàmica de l'Ajuntament de Barcelona, com a actor principal en relació amb les estructures de l'Estat. Aquesta recerca fou assumida conjuntament per Ramon Grau i Margarida Nadal.

D'acord amb la periodicitat establerta dins la sèrie dels congressos d'història de Barcelona, el cinquè fou situat cap a final d'any, de manera que vingué a ser una cloenda del programa de commemoracions que, amb l'impuls polític muni-

moni històric els segments de la Barcelona actual: Ramon Alberch i Fugueras (dir.), *Els Barris de Barcelona*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana/Ajuntament de Barcelona, 1997-2000, 4 vol. En una interessant ressenya d'aquesta obra, Oriol Bohigas expressà la desiderata de veure ampliada la consideració dels "barris reals" de Barcelona més enllà dels límits del terme municipal (Oriol Bohigas, «58 barrios de Barcelona», *El País*, 20-IX-2000).

58. Entre els antecedents rellevants d'aquelles lliçons figura la ponència presentada al segon congrés, Ramon Grau i Marina López, «Ajuntament de Barcelona i Estat liberal: els límits de l'empresa centralista espanyola», dins *Història urbana del Pla de Barcelona...*, vol. II, pàg. 493-512. I també: Manuel Arranz, Ramon Grau i Marina López, «Anàlisi històrica de l'Ajuntament de Barcelona», dins *Documents de treball per a la Carta Municipal, III*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1987, pàg. 1-164.

59. Margarida Nadal i Pla, «Les agregacions municipals», dins Ramon Grau (dir.), *Exposició Universal de Barcelona. Llibre del Centenari, 1888-1988*, Barcelona, Comissió Ciutadana/L'Avenç, 1988, pàg. 560-569.

60. Les recerques d'Enrech sobre Sants culminaren anys més tard: Carles Enrech, *Entre Sans i Sants. Història social i política d'un poble industrial a les portes de Barcelona (1840-1897)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (Districte de Sants-Montjuïc), 2004. Les de Pujol sobre Sant Martí van trobar una sortida immediata, encara que parcial, just abans de la celebració del congrés: Jordi Pujol i Forn, «1889: El decantament del debat sobre l'agregació a Sant Martí de Provençals», *Icària. Papers de l'Arxiu Històric del Poblenou*, 2 (1997), pàg. 6-12.

cipal, va incloure un llarg seguit d'activitats, en el marc de les quals es procedí a divulgar el resultat de les investigacions que s'anaven duent a terme a càrrec de l'Institut Municipal d'Història i a debatre sobre les diferents legitimitats polítiques que s'havien enfrontat al llarg del darrer quart del segle XIX en relació amb el procés metropolità de Barcelona.[61]

El disseny concret i el desenvolupament del congrés són indestriables d'aquesta tasca paral·lela, que anà confrontant els resultats de la investigació programada amb les sensibilitats arrelades en els barris, que, com s'ha vist, eren estimulades des del mateix Ajuntament de Barcelona per dotar de personalitat les noves demarcacions administratives. Els erudits locals no sempre es mostraren permeables als missatges sobre «el caràcter unitari i plural de la ciutat», i la incidència dels greuges acumulats –antics i moderns– sovint va eclipsar el reconeixement de la lògica històrica de la unificació metropolitana. En els col·loquis i jornades organitzades pels Districtes, la intenció de la major part de les aportacions fou recuperar la història dels antics pobles abans de l'agregació i documentar la seva vitalitat peculiar després d'aquesta. En relació amb aquesta dinàmica, es va jutjar oportú publicar i presentar ja en el marc del congrés, és a dir abans de la clausura de l'any commemoratiu, el llibre d'abast general sobre la pugna de l'Ajuntament de Barcelona en pro de l'ampliació del seu terme.[62]

El procés i els resultats immediats de la recerca programada foren ben sintetitzats per Jordi Pujol i Forn:

> A mesura que s'ha anat aprofundint, el tema de l'agregació ha guanyat matisos i complexitat. De ser una qüestió plana, tractada per la historiografia amb un relatiu maniqueisme en contraposar una Barcelona prepotent i uns municipis víctimes del seu expansionisme, ha passat a ser el resultat d'un procés dialèctic i ric en derivacions en tots els camps.

61. A més de diverses compareixences de Ramon Grau, Joan Roca, Margarida Nadal i Jordi Pujol i Forn en els mitjans de comunicació –premsa escrita, ràdio i televisió–, durant l'any 1997 l'Institut Municipal d'Història va dur a terme aquella tasca de divulgació i diàleg en els següents actes (conferències a càrrec de Ramon Grau): 1) conferència *El significat de la refosa municipal de 1897* i taula rodona amb intervenció dels historiadors Josep Benet, Fèlix Olivé i Jaume Seda, a la seu del Districte de Sant Andreu (29-I); 2) conferència *Barcelona i Sants davant l'agregació municipal de 1897*, al Centre de Recursos Pedagògics del Districte de Sants-Montjuïc (11-IV); taula rodona *El perquè de l'agregació*, a la seu del Districte de Sant Andreu, moderada per Ramon Grau i amb intervenció de Margarida Nadal, Cèlia Cañellas, Rosa Toran, Albert Mussons, Francesc Nadal i Germà Vidal (19-IV); conferència central de la commemoració, *La unificació municipal de Pla de Barcelona el 1897*, al Saló de Cent (30-IV); conferència *Barcelona i Sant Gervasi davant l'agregació municipal de 1897*, a la sala d'actes del Col·legi de Veterinaris, per encàrrec del Districte de Sarrià-Sant Gervasi (5-V); conferències a la Biblioteca Popular Ignasi Iglésias, amb la intervenció dels experts i erudits locals José Antonio Fernández, Fèlix Olivé, Joan Pallarès, Jaume Seda i Magí Travesset (16-V), i a la Biblioteca Popular Cotxeres de Sants, amb intervenció dels erudits locals Anselm Cartañà i Julio Baños (13-VI), en el marc del programa L'Aventura de llegir, de l'Institut de Cultura; cicle de conferències *Els límits de Sant Martí i l'articulació metropolitana de Barcelona, del segle XIX al XXI,* organitzat per Joan Roca a l'Institut Barri Besòs, amb el patrocini del Districte de Sant Martí (28-V a 12-VI); conferència *La unificació municipal de Barcelona i les dues agregacions de Santa Maria de Sants, 1883 i 1897*, dins les I Jornades-Col·loqui d'Història Local de Sants-Montjuïc (25-X); conferència *L'agregació de Sant Martí a Barcelona*, al Centre Cívic Can Felipa (30-X); conferència *La unificació municipal del Pla de Barcelona i el més petit dels pobles implicats: les Corts de Sarrià*, a la seu del Districte de les Corts (2-XII).

62. Ramon Grau i Margarida Nadal, *La unificació municipal del Pla de Barcelona, 1874-1897*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona/Proa, 1997, vol. 5 de la col·lecció «BCN Biblioteca Històrica». Vegeu-ne una avaluació autocrítica, en una taula rodona organitzada deu anys més tard en el context del desè congrés, dedicat al mateix quart de segle de la Restauració vuitcentista: «A propòsit de les agregacions municipals de 1897», dins Grau, *Dilemes de la fi de segle...*, pàg. 293-294.

L'anàlisi dels casos de Gràcia i Sant Martí permetia al mateix investigador combatre la tendència –inspirada en les lluites veïnals de la segona meitat del segle XX i, per tant, anacrònica– a associar les resistències locals a la refosa municipal amb les actituds reivindicatives dels estrats populars:

> Quins eren els grups interessats en què es dugués a terme? Quins s'hi oposaven amb més intensitat? És una qüestió clau per a la bona comprensió del procés, ja que precisament els ajuntaments de la Restauració, sobretot els més petits, estaven immersos sovint en crisis de representativitat envers els seus administrats i es movien per impulsos de les pressions que exercien damunt seu els grups socials amb un major poder econòmic. [63]

Per la seva banda, Grau i Nadal mostraven la riquesa de la dinàmica política barcelonina en lluita contra l'actitud predominant entre els governants espanyols –principalment quan la direcció requeia en els conservadors– en el sentit de no facilitar l'emergència de Barcelona com una gran ciutat equiparable a Madrid i de manipular les oligarquies instal·lades en els consistoris del Pla a favor dels interessos immediats del poder estatal:

> Penso que el seguiment detallat de les peripècies de la lluita de l'Ajuntament de Barcelona, aparentment contra la resistència dels municipis suburbans, realment contra els principis i les pràctiques del règim de la Restauració, fa aflorar un retrat polític d'una època i dels seus homes en certa manera inèdit, perquè es fa no tant a través de les adscripcions socials o partidistes d'aquells individus ni d'allò que escrivien, deien o pensaven al marge de l'acció de govern, sinó d'allò que feien davant d'un problema concret quan en compartien la responsabilitat.[64]

El programa de desenvolupament de les sessions del congrés combinà: exposicions coordinades dels resultats de les recerques del grup format a començament de l'any 1996 segons un esquema narratiu del procés d'unificació municipal i de les seves seqüeles (Ramon Grau, Xavier Gordillo, Cèlia Cañellas, Rosa Toran, Margarida Nadal, Jordi Pujol i Forn, Àngel Tuset, Carles Enrech, Mercè Palau-Ribes, José Antonio Fernández, Alfred Pallarès, Amèlia Poves, Marina López, Joan Roca); altres comunicacions (Josep Maria Vilanova, Antonio Aguilar, Martí Checa, Grup d'història de Nou Barris Can Basté, Susanna Moya i Antoni Vilanova, Juan Fernández de la Retana); ponències a càrrec d'especialistes en història de les institucions (Pere Ortí, Sebastià Solé, Josep Sarrion), en història social (Pere Gabriel, Mercè Vilanova) i en politologia i prospectiva (Josep Oliveras, Montserrat Cuchillo, Joan Subirats); i ponències a càrrec de responsables de la pròpia administració municipal (Joaquim Clusa, Ramon Alberch, Jordi Serchs, Ernest Maragall).[65]

63. Pujol, «1889: El decantament del debat...», pàg. 6.
64. Ramon Grau, «Pròleg», dins Grau i Nadal, *La unificació municipal...*, pàg. 5.
65. Vegeu en apèndix el Programa de ponències i comunicacions presentades a les sessions científiques del cinquè congrés.

També influí en el desenvolupament del cinquè congrés i sobretot en les dificultats posteriors –tant a l'hora de trobar canals d'edició com a la d'obtenir versions definitives de ponències i comunicacions sense una perspectiva clara de publicació– la inflexió política i institucional indicada en el primer apartat d'aquest escrit. Deu anys després, Joan Fuster i Sobrepere, que el 1997 era regidor de Cultura, s'ha encarregat de descriure-n el desplegament i els efectes:

> En el context dels esdeveniments commemoratius de l'etapa de l'alcaldia de Pasqual Maragall, el centenari de les agregacions municipals de 1897 quedà, al capdavall, com una celebració de to menor; no des del punt de vista de la producció historiogràfica, però sí des del punt de vista institucional. [...] El suport tècnic de l'Institut Municipal d'Història, rellançat l'any 1993 amb el nomenament de Ramon Alberch com a comissionat i, l'any següent, amb la incorporació de Ramon Grau com a coordinador d'activitats i publicacions, fou important per a la preparació de l'esdeveniment. Però en arribar el moment de la celebració del Vè Congrés d'Història de Barcelona, a la tardor de 1997, feia mesos que Alberch havia deixat aquella comesa i, de fet, quedava dissolt l'Institut, de manera que l'Arxiu Històric i el Museu d'Història de la Ciutat tornaven a agafar camins separats i divergents. També el mes de setembre l'alcalde Maragall havia deixat l'Ajuntament, i amb això quedava tancat un cicle polític.[66]

De fet, però, el mateix Fuster situava deu anys abans les arrels de la inflexió adversa a l'aprofundiment de la descentralització i, en aquest sentit, afegia una nova pinzellada que ajuda a comprendre el context del congrés de 1997:

> En el moment d'abordar la descentralització municipal a Barcelona es concreta en deu districtes, no en barris històrics. Per què deu districtes? Estem parlant d'unitats que comprenguin de 100.000 a 200.000 habitants, dins d'una aspiració a una ciutat metropolitana en la qual aquests districtes barcelonins tinguessin una dimensió comparable amb l'Hospitalet i als altres municipis de l'àrea metropolitana. De fet, se sacrifica la identitat de barri a favor d'unes unitats prou grans perquè puguin funcionar com a unitats de gestió política. Això era un acord de l'alcalde Pasqual Maragall amb el cap de l'oposició convergent, Ramon Trias Fargas, que no va repetir com a candidat l'any 1987. Vingué aleshores l'abolició de la Corporació Metropolitana i, en quedar escapçat el projecte metropolità, els deu districtes, que no satisfeien del tot els sentiments localistes, potser també perdien una mica el seu valor funcional.[67]

IMMERSIÓ EN EL TERRITORI CLÀSSIC DE LA HISTORIOGRAFIA DE BARCELONA

La trajectòria dels cinc primers congressos d'història de Barcelona mostra una progressiva concentració temàtica. Damunt d'una trama de ponències destinades a assegurar una cobertura sintètica de cadascuna de les èpoques dins uns pro-

66. «A propòsit de les agregacions..., pàg. 289-290.
67. «A propòsit de les agregacions..., pàg. 296.

grames oberts a totes les edats de la periodificació convencional, la crida genèrica adreçada als estudiosos de la història local en les tres primeres convocatòries obtingué una resposta molt fragmentada, amb predomini dels estudis de detall sobre aspectes de l'Edat Contemporània. Si bé en el segon congrés es va fer ja un esforç per convocar especialment demògrafs, arquitectes i economistes interessats en els estudis retrospectius com a via per aconseguir aproximacions d'un cert abast sobre els darrers segles en determinades matèries, la gran excepció a la tendència al conreu preferent de la història contemporània i a la disgregació és la confluència d'aportacions de base arqueològica en el tercer encontre; un fet que es deu, sens dubte, a haver-hi implicat un col·lectiu concret, amb un gran bagatge d'investigació recent i en marxa: el Centre d'Arqueologia de la Ciutat. El plantejament de les dues següents convocatòries va ser diferent: es tractava en els dos casos de focalitzar l'estudi en un moment crític dins el procés de desenvolupament de Barcelona com a metròpoli moderna, i d'establir un diàleg entre les anàlisis concentrades en aquell punt i les perspectives de llarga durada. En el cas de l'estudi del vintenni 1975-1995 es va poder acudir a una àmplia nòmina d'investigadors de diverses disciplines i es comptà amb el bon coixí de l'Institut d'Estudis Metropolitans. En el cas de l'estudi del quart de segle final del Vuitcents calgué estimular nova recerca des del mateix Institut Municipal d'Història i la xarxa dels Arxius Municipals.

Un aspecte compartit pels cinc congressos és la feble atenció a l'Edat Mitjana i als dos primers segles de l'Edat Moderna. La mancança és més sensible a les publicacions respectives que a les sessions de treball, perquè, per causes contingents, les actes no han pogut incorporar els textos de les ponències relatives a aquesta època en el cas dels congressos de 1982 i de 1997 i, en part, en el de 1985, que sí que foren objecte d'exposició oral i debat. Com veurem, això s'ha repetit per desgràcia a l'onzè congrés.

A l'hora d'idear la sisena convocatòria per a 1999 aquest dèficit acumulat fou un factor determinant. La proposició a l'Institut de Cultura de commemorar el set-cents cinquantè aniversari dels privilegis del rei Jaume I que significaren el principi de l'organització del cos polític del municipi de Barcelona va semblar oportuna, i interessà especialment tant Manuel Rovira, director de l'Arxiu Històric de la Ciutat, dipositari dels importants fons documentals emanats del Consell de Cent i les agències associades, com Antoni Nicolau, director del Museu d'Història de la Ciutat, un centre que necessitava renovar el discurs sobre aquesta llarga etapa i que ho anava fent mitjançant l'organització d'exposicions temporals. Convertida en commemoració oficial de l'Ajuntament de Barcelona, la celebració de l'origen del municipi va comptar immediatament amb el suport de l'Associació Consell de Cent, formada per exregidors i que patrocinà diverses activitats, començant per una conferència inaugural al Saló de Cent, amb assistència d'un bon nombre d'alcaldes de les poblacions catalanes antigament associades a Barcelona a través de la institució del carreratge.[68]

68. Maria Teresa Ferrer i Mallol, *El carreratge de Barcelona: l'associació de municipis de l'Edat Mitjana. Conferència pronunciada al Saló de Cent, 10 de febrer de 1999, en el marc de la celebració del 750 aniversari dels privilegis atorgats de Jaume I a la ciutat de Barcelona l'any 1249*, Barcelona, Institut Municipal d'Història (Institut de Cultura de Barcelona), 1999. Possiblement, fou aquesta la darrera publicació que conserva el nom de l'Institut Municipal d'Història com a responsable, ja emmarcat per l'Institut de Cultura.

Els projectes de més abast dins la commemoració –cadascun d'ells desenvolupat al final amb plena autonomia per dos centres diferents sota el paraigua comú de l'Institut de Cultura de Barcelona– foren una exposició amb el títol *La Barcelona gòtica*, gestionada pel Museu d'Història de la Ciutat i instal·lada al Saló del Tinell, i un congrés sobre la llarga etapa compresa entre el primer acte jurídic de formació del municipi el 1249 i la supressió del Consell de Cent el 1714.

La clara consciència que el període 1249-1714 és el territori clàssic de la historiografia de Barcelona s'havia anat manifestant en els treballs de l'Institut Municipal d'Història des de 1994. En efecte, el 1994-1995 l'engegada del Seminari d'Història de Barcelona a la seva primera seu física dins el Museu d'Història de la Ciutat consistí en un curs titulat *Historiografia de Barcelona*, que tractà de la producció dels historiadors des del segle XV fins a l'actualitat. El 1995-1996 es va programar un altre curs sobre *Historiografia del Consell de Cent*, sota la coordinació de Ramon Grau i amb la participació dels arxivers municipals Manuel Rovira i Sebastià Riera i dels historiadors Pere Ortí i Jaume Dantí, entre d'altres.[69] Amb aquestes activitats connecta la concepció del segon volum de la revista *Barcelona Quaderns d'Història*, corresponent a 1996 i que aparegué a començament de 1997. Tots els articles que s'hi publiquen són de tema medieval, i la part monogràfica, amb treballs de Pere Ortí, Manuel Rovira i Sebastià Riera, i Ramon Grau, versa sobre «La gènesi de l'autonomia fiscal del municipi. De Jaume I a Joan Fiveller».

Com en la convocatòria a l'entorn de les agregacions de 1897, la preparació del congrés sobre el Consell de Cent i la seva època utilitzà el canal del Seminari d'Història de Barcelona per aprofundir en la reflexió i la recerca, amb la programació d'un curs en tres parts sota el títol *El govern municipal de Barcelona, 1249-1714: història, historiografia i fonts*, que pogué desenvolupar-se entre octubre de 1998 i maig de 1999 a la seu de l'Arxiu Històric de la Ciutat, un cop ultimada la reforma de l'edifici. En un primer bloc, després d'una conferència inaugural del professor Josep Maria Font i Rius sobre la significació de la història municipal –que seria incorporada com a frontispici de les actes del sisè congrés en reconeixement del seu mestratge–, les diverses etapes d'evolució del municipi foren desgranades per Stephen P. Bensch, Antoni Riera, Carme Batlle, Sebastià Riera, Jaume Dantí, Josep M. Torras Ribé i Marina López Guallar. El segon bloc, sobre les fonts, fou coordinat per Sebastià Riera i comptà amb la participació de diversos investigadors familiaritzats amb els diferents fons llegats per les institucions municipals del període del Consell de Cent, com ara l'arxiver municipal jubilat Joan-F. Cabestany, bon coneixedor del conjunt dels fons, l'historiador del dret Tomàs de Montagut, que intervingué a propòsit dels fons judicials, Gaspar Feliu, que aportà els seus coneixements sobre la documentació de la Taula de Canvi, els medievalistes Pere Ortí i Teresa Vinyoles o els modernistes Jaume Dantí i José Luis Betrán, entre d'altres. El tercer bloc, a càrrec de Ramon Grau, repassà la imatge del municipi medieval en la historiografia.

L'associació pràctica dels arxivers municipals experts en les fonts documentals de la Baixa Edat Mitjana i de la primera Edat Moderna en aquestes activitats

69. La informació sobre els cursos del Seminari d'Història de Barcelona es pot trobar a la pàgina web de l'Arxiu Històric de la Ciutat.

i la disponibilitat de la sala d'actes de la renovada Casa de l'Ardiaca afavoriren que, desaparegudes de fet les infraestructures pròpies de l'Institut Municipal d'Història, el congrés passés a ser organitzat des de l'Arxiu Històric de la Ciutat. La vinculació, que esdevindria definitiva, es féu palesa tant en la composició final del comitè com en la posterior publicació de les actes, coordinada per Manuel Rovira i Sebastià Riera. Dos col·laboradors dels cursos, Pere Ortí i Jaume Dantí, assumiren la preparació de sengles ponències sobre el govern municipal, a la Baixa Edat Mitjana i en els primers segles moderns, respectivament. Així mateix, són fruit de l'experiència acumulada al Seminari d'Història de Barcelona les altres dues ponències, a càrrec de Sebastià Riera i de qui signa aquestes pàgines i que tracten, respectivament, sobre fonts i sobre historiografia. Pel que fa a les comunicacions, es comptà amb la participació destacada de dos grups de recerca molt actius, la Institució Milà i Fontanals, del Consell Superior d'Investigacions Científiques, i el conjunt d'historiadors del dret hereus directes de la tradició encetada per Font i Rius i agrupats a l'entorn de Tomàs de Montagut, de la Universitat Pompeu Fabra.

Tant Ortí com Dantí són uns bons representants del corrent realista que s'afirmà a la historiografia catalana des de mitjan segle XX i, a l'hora d'estudiar el Consell barceloní, concentren l'atenció en les seves finances com a element clau a l'hora de precisar-ne el poder real, més enllà de les afirmacions d'una retòrica generada per la mateixa institució i que es desplegà en forma de discurs historicojurídic abans de 1714 i mantingué una gran influència en la historiografia posterior.

D'acord amb aquesta línia d'anàlisi, Ortí pot determinar que les competències atorgades al primitiu govern municipal el 1249 foren molt migrades i que el Consell de Cent no arribà a constituir un poder autònom fins passada la meitat del segle XIV:

> No hem d'oblidar que estem davant d'una societat feudal i, per tant, cal veure en els processos de consolidació de les estructures municipals l'intent de diversos grups urbans per exercir col·lectivament el poder senyorial sobre la ciutat; en aquest sentit, podríem parlar també de senyoria col·legiada. I, per definir-la, creiem que almenys ens calen quatre elements fonamentals: en primer lloc, és necessari un grup social urbà amb aspiració d'exercir el poder a la ciutat i la capacitat per fer-ho; en segon lloc, el municipi ha de controlar directament o indirectament la major part dels ressorts del poder urbà; en tercer lloc, com tota senyoria, el municipi ha de ser també capaç de generar riquesa i distribuir-la, el que vol dir un sistema fiscal al servei d'aquesta oligarquia; i, finalment, el municipi s'ha d'inserir dins l'entramat polític del Principat de la mateixa manera que ho fan els altres poders feudals.[70]

Jaume Dantí, al seu torn, fa una detallada anàlisi de la consolidació del Consell barceloní al llarg dels segles XVI i XVII, enmig de dificultats financeres cròniques

70. Pere Ortí i Gost, «El Consell de Cent durant l'Edat Mitjana», dins Rovira i Riera, *El temps del Consell de Cent. I...*, pàg. 25.

i sota una pressió creixent de la monarquia. Tanmateix, aquests problemes no van fer naufragar una institució municipal que, tot i ser oligàrquica, es va legitimar a mitjan Siscents amb l'ampliació de la seva base social a remolc d'una expansió econòmica que havia afavorit les activitats industrials i mercantils. Com a efecte del poder col·lectiu heretat de la Baixa Edat Mitjana i de la capacitat d'adaptació a les noves conjuntures, el Consell de Cent assolí una gran prominència política en el decurs dels primers segles de l'Edat Moderna:

> El poder municipal a Catalunya, i el de la ciutat de Barcelona en particular, tot i la dependència del poder reial que tenia en diferents aspectes, no va ser un mitjà d'acció sol·lícit amb la monarquia. La consolidació de l'oligarquia entorn del Consell de Cent no fou un impediment perquè els seus membres defensessin les constitucions i els privilegis del Principat i de la Ciutat més enllà dels seus propis. Des d'aquesta perspectiva, el Consell de Cent va tenir durant aquells segles un protagonisme i una incidència que sobrepassaven el que li corresponia com a govern barceloní.[71]

En relació amb aquestes dues ponències es desplegà, amb més intensitat que en altres edicions del congrés, un debat sobre la relació entre la nova investigació i els antecedents historiogràfics; més concretament, sobre l'interès de la bibliografia antiga des del punt de vista de la recerca actual. Davant de la consciència d'estar fressant camins inedits manifestada per Ortí i Dantí, que alimenta un menysteniment de la bibliografia anterior a la segona meitat del segle XX, la ponència sobre historiografia, sense polemitzar amb aquest criteri pragmàtic dels investigadors actuals, constata l'existència un llarg corrent d'autors que «creien atorgar al Consell de Cent un lloc de privilegi dins la recreació de la història de Barcelona». En destaca els noms d'Antoni de Capmany, Salvador Sanpere i Miquel, Francesc Carreras i Candi i Jaume Vicens i Vives, «com a exemples d'historiadors del passat que parlaren força de les institucions municipals barcelonines, i que ho van fer –això els és reconegut universalment a aquests quatre estudiosos, almenys– sobre una base documental seriosa», dibuixa la lògica del desenvolupament de la historiografia municipal des dels seus orígens i mira d'argumentar el pes real dels antecedents bibliogràfics mitjançant un exemple directament relacionat amb les altres ponències: els successius intents de determinar retrospectivament les bases financeres del municipi a partir de la informació sobre les imposicions subministrada a començament del segle XVII per Esteve Gilabert Bruniquer i protagonitzats per Carreras i Candi a l'inici del segle XX i Jean Broussolle en el decenni de 1950.[72]

La consciència de la continuïtat historiogràfica –que no exclou una relació crítica amb els antecedents, ben al contrari– és important per al progrés de la disciplina i dels coneixements sobre el passat, i més encara quan es debat a propòsit d'un objecte històric de legitimitat controvertida. En efecte, el mateix

71. Jaume Dantí i Riu, «El Consell de Cent a l'Edat Moderna. Estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial», dins Rovira i Riera, *El temps del Consell de Cent. II*..., pàg. 144.
72. Ramon Grau i Fernández, «La historiografia sobre el règim del Consell de Cent», dins Rovira i Riera, *El temps del Consell de Cent. II*..., pàg. 261-291. La citació procedeix de pàg. 262.

repàs dels primers congressos que han fet de la ciutat de Barcelona el seu centre d'interès ha permès de veure diverses manifestacions d'aquesta controvèrsia. No deixa de ser paradoxal que, a mesura que s'anava confirmant la moderna dimensió metropolitana, s'aixequessin veus reivindicatives a favor d'una història estrictament local d'algunes de les seves parts constitutives i en contra d'un discurs sobre el conjunt. Mentre que, des d'un altre angle, però confluint de vegades amb la reivindicació localista, el descabdellament del procés expansiu originat en el nucli urbà de Barcelona suscita reserves i el seu estudi específic és vist sovint com un obstacle per a l'emergència d'una història nacional de Catalunya.

És clar que hi ha un acord a l'hora d'allunyar-se de l'antiga identificació entre història de Barcelona i història de Catalunya característica de conreadors clàssics de la historiografia barcelonina, com Antoni de Capmany o Andreu Avel·lí Pi i Arimon, qui l'expressava amb aquestes paraules:

> Barcelona, por su importancia bajo todos conceptos, ha tomado parte y representado el papel principal en todas las guerras y revoluciones que ha sufrido Cataluña. De ahí proviene que su historia es propiamente la de todo el Principado. Esta reflexión nos ha impelido a dar a la misma la mayor extensión posible; pues, aun cuando los trabajos de hombres eminentes o por lo menos muy celosos del buen nombre de su patria han ilustrado esta materia con sus investigaciones y escritos, a nadie se oculta que está todavía por escribir la historia de Cataluña tal como la reclaman el adelantamiento y el buen gusto literario de nuestra época.[73]

D'una banda, les concepcions sobre la substància de la història han variat, i, de l'altra, ja no és cert que no hi hagi discursos generals sobre la història de Catalunya de gran validesa, però resta en peu que la fórmula d'articulació entre els dos plans –ciutat i nació– no ha estat encara trobada o no ha suscitat un consens amb efectes pràctics, com palesen les argumentacions de Dantí que acabem de llegir o les de Joan Baptista Culla, transcrites més amunt.

EXPLORANT LA MODERNITAT EMERGENT

La consolidació del Seminari d'Història de Barcelona a començament de l'any 2000 i la seva integració plena en l'Arxiu Històric de la Ciutat pocs mesos després resolgueren els problemes de publicació de les actes derivats de la desaparició de l'Institut Municipal d'Història. Al mateix temps, el rellançament del programa de cursos –a raó de dos per any acadèmic–, eixamplà la capacitat de fomentar l'estudi històric de Barcelona. Fins a l'any 2007 es va dedicar un dels dos cursos anuals a anar fent balanç del segle que acabava de passar i l'altre a estudiar monogràficament temes estratègics dins la llarga història de Barcelona anterior a 1900: l'empremta duradora de l'arquitectura gòtica, la cultura literà-

73. Andrés Avelino Pi y Arimon, *Barcelona antigua y moderna, o Descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, Barcelona, Tomás Gorchs, 1854, vol. I, «Prólogo», sense paginar.

ria a l'Edat Moderna, el crèdit com a element central de l'economia barcelonina a la Baixa Edat Mitjana, la presència d'una influent comunitat jueva fins al pogrom de 1391, la importància cultural i industrial del llibre al Vuitcents. Dins d'aquest context ampliat i flexible, l'organització del congrés va creure convenient confirmar l'especialització de les seves convocatòries.

Primer es va consagrar l'atenció a una època molt controvertida, el segle XVIII. Seguiren tres convocatòries monogràfiques sobre el transcendental segle XIX. Les introduccions als set volums de *Barcelona Quaderns d'Història* derivats d'aquests quatre congressos són prou informatives tant pel que fa a la gènesi dels programes respectius com als continguts aportats per ponents i comunicants. Aquí no cal entretenir-s'hi més enllà del que es relaciona amb els debats de fons plantejats des de l'inici de l'activitat en el ja llunyà any de 1982.

La llarga dedicació als dos segles d'emergència de la modernitat fou, en principi, el resultat dels consells rebuts de tres grans historiadors catalans, Jordi Nadal, Josep Fontana i Ernest Lluch, un cop clausurat el congrés de novembre de 1999. Amb la perspectiva que dóna el pas del temps, és interessant remarcar la insistència d'aquest darrer estudiós en la conveniència de dedicar el congrés de 2001 a reconstruir el món sorgit del cop de 1714 des d'un punt de vista català; una insistència motivada pel clima que ell mateix, com a autor de *La Catalunya vençuda del segle XVIII*, havia pogut palpar en els medis de la historiografia oficial de l'Estat espanyol als darrers anys del segle XX i que creia que impregnaria *in crescendo* les commemoracions de l'adveniment dels Borbons fins almenys l'any 2015: una forta ressaca ideològica després de les relatives cessions al concepte de l'Espanya plural arran de la Transició.

La proposta fou ben acollida pels organitzadors del congrés, en el benentès que calia concentrar-se en la perspectiva barcelonina, i no sense justificació: els estudis moderns, inclosos els del mateix Lluch, anaven documentant que, si bé la capital de Catalunya fou objecte d'una repressió particularment dura arran de 1714, el seu ràpid creixement posterior també representà el repte principal per al règim borbònic i la seva precària estabilitat.

En el procés de concreció del programa, Ernest Lluch mateix es feia càrrec d'una de les ponències, que havia de versar sobre *El pensament polític i econòmic català des del 1714 fins el 1808*, i al llarg de l'any 2000 s'anava dibuixant un programa bàsic que abastés la política pràctica a la ciutat, el seu renaixement econòmic, les formes de la vida urbana i algun altre aspecte cultural complementari de l'esmentada aportació sobre el pensament politicoeconòmic. L'assassinat d'Ernest Lluch a mans d'ETA es va produir el 21 de novembre d'aquell mateix any. Tot just havia fracassat l'intent d'estimular un altre excel·lent historiador de l'economia catalana a reflexionar novament sobre la reconstrucció del procés anterior a l'any 1800 que havia publicat feia uns anys i que havia deixat la ciutat de Barcelona en un pla gairebé marginal.

La presentació del volum d'actes descriu el procés que dugué a renunciar al pla primitiu arran del cop sofert i la decisió de concentrar l'atenció en l'esfera de la política i encarregar les ponències a tres especialistes en el Setcents apreciats per Lluch –Joaquim Albareda, Pere Molas i Marina López Guallar–, amb

l'esperança fundada que aportarien, lluny de qualsevol dogmatisme, tres visions diferents i complementàries de la realitat urbana d'aquell temps.[74]

Efectivament, tot i partir de premisses força dispars, aquests tres historiadors –i amb ells la majoria dels participants actius en els debats congressuals– confluiren en un punt de vista principal sobre la centúria borbònica a Barcelona. Fou un segle de ruptura forçada amb el passat, però també d'un progrés material visible i de lluita sovint latent per no perdre la memòria d'uns valors polítics i socials que eren enyorats perquè continuaven tenint aplicació pràctica en el procés d'obertura cap a la modernitat. Com diu Joaquim Albareda:

> Es tractava d'acceptar la situació, de moure's a dins d'ella i, sempre que era possible, mirar de recuperar una mica de terreny. Aquesta actitud setcentista és la que ajuda a comprendre l'actuació a Cadis de Capmany, que no havia oblidat totalment aquell fil conductor.

Sense negar, però, que, per sota del subtil enllaç doctrinal entre l'austriacisme de 1700 i l'historicisme constitucional de 1810, les realitats polítiques del segle a Barcelona foren molt dures, des de la inicial repressió fins a la ineficàcia terminal. Ho ressalta Pere Molas:

> La ruptura fou molt forta, i cal insistir en el canvi de la base social de les institucions i en les discontinuïtats de l'etapa de Felip V. La base social de la Nova Planta, sobretot en municipis grans com Barcelona, era relativament estreta en relació amb la que hi havia darrere de les institucions suprimides. Quan arribaren moments de crisi, el sistema fallava. Primer foren crisis circumstancials, i es resolien amb la reintroducció de la diputació dels gremis. Però quan arribà la Guerra Gran, a final de segle, no n'hi havia prou amb aquesta pràctica. Què calia fer als ajuntaments? Ampliar-los, incorporar els que podríem denominar potser notables, anar cap a la solució de regidors no vitalicis, com s'ha explicat aquí, retornar a la insaculació segons les propostes estudiades per Torras i Ribé, anar cap a una forma de representació censitària, etc. En definitiva, desbordar els límits tan estrets de la Real Cédula Instructoria, amb els 24 regidors, insuficients per fer front als problemes d'una societat que ha crescut molt.

O com diu Marina López, també a propòsit del govern municipal barceloní i en reacció contra un excessiu èmfasi en la ideologia atiat en aquest començament del segle XXI per la ressaca recentralitzadora denunciada per Ernest Lluch:

> ...a les experiències aportades per Pere Molas avui, o en determinades frases del conegut llibre de Torras i Ribé, veiem un altre estrat, una memòria viscuda, mamada del pit de la mare, sense gaire elaboració, que em fa por d'asso-

74. Ramon GRAU, «Presentació», dins GRAU, *El segle de l'absolutisme...*, pàg. 5-11. A la resta de notes de l'apartat, prescindim de repetir el nom de l'editor dels set volums d'actes d'aquests quatre congressos.

> ciar als plantejaments a nivell de "problema de Estado" que suggereix el terme austriacisme. Penso que a Soldevila li haurien agradat els descobriments moderns d'aquestes vivències més modestes i interiors, aquesta pervivència del sentiment, molt lligada als costums o als hàbits. L'organització de l'administració municipal de Barcelona sota la Nova Planta és plena d'aquestes pervivències o retorns de formes que anaven associades al govern dels consellers i al Consell de Cent.[75]

La concepció dels tres congressos sobre el segle XIX celebrats entre 2003 i 2007 és la materialització del primitiu i finalment frustrat projecte panoràmic sobre el Setcents. Es tractava ara d'observar els diversos plans interconnectats de la gran expansió vuitcentista a través de tres períodes: l'etapa inicial de canvis revolucionaris en matèria política, econòmica i cultural, 1808-1868; la breu però densa experiència del Sexenni Democràtic, 1868-1874, filla de l'esgotament de les apostes polítiques i econòmiques de l'era isabelina; i el darrer quart de segle, 1874-1901, on sota el mediocre règim polític de la Restauració, qualla la Barcelona de l'Exposició Universal i la unificació municipal del Pla, alhora que es posen les bases d'una política autòctona que emergirà amb força el 1901.

La proposició de consagrar sis anys –comptats a partir de l'anunci del vuitè congrés en cloure la trobada sobre el segle XVIII– a récorrer sistemàticament l'època més freqüentada pels investigadors en el conjunt dels congressos, perseguia un parell d'efectes: d'una banda, estimular la participació de persones que haguessin fet aportacions en edicions passades mitjançant el plantejament d'un context menys dispers;[76] i de l'altra, suscitar noves incorporacions a la nòmina dels estudiosos de la Barcelona vuitcentista.[77]

Els resultats publicats de les convocatòries han estat –a més d'una útil guia referida a les fonts documentals del període anterior a 1868, producte, com s'ha dit, del treball de l'equip dels arxivers municipals– un conjunt de 17 ponències temàtiques, 86 comunicacions i una conferència que serveix com a cloenda del cicle dels tres encontres. Sols molt parcialment s'han pogut recollir a les actes fragments de les intervencions i els debats que posaren en relació les diverses aportacions i sovint ajudaren a extreure'n més substància barcelonina.[78] En

75. «Debats», dins *El segle de l'absolutisme...*, pàg. 335-358. Les intervencions orals d'Albareda, Molas i López espigolades procedeixen de pàg. 348-351.
76. Deixant de banda els arxivers municipals, assidus col·laboradors dels congressos d'història de Barcelona, acudiren com a ponents o comunicants els anys 2003-2007 un grapat d'investigadors que havien fet aportacions en edicions anteriors. Al primer congrés (1982) havien acudit ja: Eduard Riu-Barrera, Pilar López Guallar, Mercè Tatjer, Àngels Solà, Marina López Guallar i Mercè Renom. Al segon (1985): Manel Guàrdia, Pere Hereu i altres membres del seu equip, José Luis Oyon i Joan Roca, tots ells estudiosos de l'arquitectura i l'urbanisme. Al tercer (1993): Marició Janué i Josep Maria Figueres. Al quart (1995): Assumpta Muset, Pere Pascual, Maria Lluïsa Gutiérrez, Albert Carreras i Martín Rodrigo, historiadors de l'economia; Martí Checa, Ramon Arnabat, Montserrat Pantaleón i Jordi Ibarz. Al setè, dedicat al segle XVIII, s'hi incorporaren Isabel Fargues, Roser Tey i Eulàlia Miralles, que prolongaren l'estudi de les mateixes matèries fins entrat el XIX.
77. Van fer aportacions en almenys dues de les tres convocatòries de 2003-2007 els següents investigadors que prèviament no havien participat mai en els congressos: Lídia Arnau, Glòria Santa-Maria, Juanjo Romero, Yolanda Blasco, Albert Pérez i Núñez, Gracia Dorel-Ferré, Pilar Vélez, Jaume Guillamet, Isabel Moretó, Maribel Rosselló, Mireia Freixa, Josep Pich i Mitjana, Carme Riu de Martín i José Luis Ausín.
78. Les proporcions del congrés dedicat al període 1808-1868 van impedir anar més enllà de l'edició de ponències i comunicacions, amb breus presentacions, i, tot i així, el conjunt ocupa tres volums. Pel que fa al congrés sobre l'etapa 1868-1874, el primer dels dos volums d'actes, temàticament molt cohesionat a l'entorn de l'urbanisme, s'obre amb una llarga presentació de l'editor –«Cerdà i els altres. Una presentació»– que sintetitza

qualsevol cas, sols en casos excepcionals el vincle de les comunicacions presentades a aquests congressos vuitcentistes amb la ciutat és merament incidental, i totes les ponències que articulen el conjunt assumeixen la perspectiva urbana, fins i tot en aquells casos en què la investigació anterior del ponent s'havia projectat sobre àmbits territorials més amplis o concebut des d'altres paràmetres.

El perfil polític de la centúria és objecte de tres ponències: Ramon Arnabat, que el 1995 havia presentat l'estudi del personal polític de l'Ajuntament de Barcelona durant el Trienni Constitucional de 1820-1823, eixampla ara la seva anàlisi a tot el període 1808-1868 i constata la condició burgesa dels beneficiaris de la revolució liberal;[79] Marició Janué examina el deteriorament del règim isabelí, causa de la deserció de la burgesia catalana, i el contrast entre les grans promeses de la Revolució de Setembre i la precarietat dels seus resultats, que fomenta un nou desencís i propicia la Restauració;[80] i respecte a aquest règim, Àngel Duarte documenta la centralitat del republicanisme i una relativa marginalitat dels partits del torn dinàstic a Barcelona que cal connectar amb el recurs preferent a altres tipus d'associacions més útils per servir els grups d'interès locals.[81]

La dinàmica econòmica de la primera part del segle és abordada per Carles Sudrià, que afirma els efectes del gran canvi lligat a la industrialització durant l'era isabelina i l'excepcionalitat del procés barceloní i català en el context del sud d'Europa.[82] Pel que fa al Sexenni, Albert Carreras documenta la ràpida recuperació de l'economia espanyola després de la crisi financera de 1866, gràcies a una liberalització que afebleix les finances públiques però alimenta el sector privat, i detecta que, en contrast amb un Madrid atent a les grans oportunitats de negoci, a Barcelona es consolida una peculiaritat de la trama econòmica local que s'ha mantingut fins avui: una gran quantitat d'empreses però de dimensió en general modesta.[83]

Els canvis socials urbans fins a 1874 són objecte d'estudi per Àngels Solà i per Pere Gabriel, amb metodologies i punts de vista diversos. Solà analitza successivament la conformació de la burgesia com a nova classe dominant, l'emergèn-

part del debat corresponent a les dues sessions dedicades a la matèria, mentre que un darrer apartat del volum en transcriu més exactament un altre segment, amb el títol «Sobre les rondes, el bulevard i el llançament de l'Eixample ». El segon volum, que aplega un gran nombre d'escrits, es limita a enumerar, al final de la presentació, els temes objecte de discussió. Pel que fa al congrés dedicat als anys 1874-1901, la publicació electrònica del text íntegre de les comunicacions, amb les il·lustracions respectives, ha permès preservar en l'únic volum d'actes, al costat dels resums, les presentacions dels relators (Joan Fuster, Mercè Tatjer, Xavier Tarraubella, Enric Cassany i Joan Roca), molt informatives i amb elements de reflexió i polèmica, i incloure dos debats: «Diàlegs a l'entorn de la fi de segle» i «A propòsit de les agregacions municipals de 1897».

79. Ramon Arnabat, «El govern de la ciutat durant el Trienni Liberal i la seva comparació amb el govern local a Catalunya», dins Roca, *El municipi de Barcelona i els combats...*, pàg. 111-122, i «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. I...*, pàg. 11-58.
80. Marició Janué , «La crisi del règim isabelí a Barcelona», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. I...*, pàg. 235-261, i «La lluita política durant el Sexenni: del radicalisme democràtic al conservadorisme liberal», dins *El tombant...*, pàg. 17-52.
81. Àngel Duarte, «La política a la Barcelona de la Restauració: interessos i ideals, memòries i projectes», dins *Dilemes...*, pàg. 13-38.
82. Carles Sudrià, «Comerç, finances i indústria en els inicis de la industrialització catalana», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. II...*, pàg. 9-38.
83. Albert Carreras, «L'economia barcelonina durant el Sexenni: entre les oportunitats d'enriquiment i les amenaces de la liberalització», dins *El tombant...*, pàg. 79-91. El primer des índexs específicament barcelonins adduïts a l'hora d'auscultar el pols de l'economia barcelonina fou el presentat al quart congrés: Carreras i Yañez, «Ingresos y gastos de obras del puerto de Barcelona...

cia de les professions liberals, les classes treballadores i les activitats i lluites de les dones, tot referit a l'etapa anterior a 1868 però amb implicacions més àmplies.[84] Per la seva banda, Gabriel consagra l'atenció a uns estrats obrers i populars de contorns difícils de precisar que afloren amb força durant el Sexenni i examina els seus canals associatius, les seves manifestacions en l'escena urbana i els elements conformadors de la seva ideologia, inscrita en l'àmbit del republicanisme.[85] Pel que fa al temps de la Restauració, Martín Rodrigo i Natàlia Mora, a cavall tots dos entre l'economia i l'estudi de les classes socials, exploren dos extrems de l'arc social i presenten, respectivament, l'arribada, assimilació i impacte econòmic i cultural a Barcelona dels negociants que s'havien enriquit a les colònies –els "indianos"– i els canvis en els esquemes de treball i en la situació del proletariat industrial.[86]

En dues aportacions que cobreixen tot el segle, Pilar Vélez traça el panorama de les arts plàstiques a partir de l'impacte romàntic, amb una especial atenció a la funció de l'art com a regenerador de la producció seriada de la indústria moderna mitjançant el disseny; un tema d'importància estratègica dins el Vuitcents europeu i que impregna efectivament els esforços de la societat barcelonina per dotar-se d'institucions docents útils per a la civilització moderna.[87]

Amb idèntica amplitud cronològica, Isabel Moretó s'ocupa de l'evolució de l'arquitectura i l'urbanisme, des del sorgiment del neoclassicisme romàntic al triomf del modernisme, passant pel punt crucial del planejament de l'eixample i l'obra d'Ildefons Cerdà.[88] Al seu torn, Mercè Tatjer estudia els canvis de localització industrial vinculats a l'enderroc de les muralles, a l'aplicació del pla Cerdà i a la refosa pràctica entre els diversos nuclis de la conurbació barcelonina en els anys anteriors a la unificació municipal de 1897.[89]

Des de l'angle de la literatura, Margarida Casacuberta s'ocupa de la funció social de la Renaixença, considerada més com un ampli moviment cultural i ideològic amb projecció política que no estrictament com un moviment literari, i destaca la seva transformació arran de la revolució de 1868; des del camp de la filosofia, Gonçal Mayos s'enfronta a la difícil tasca de trobar, dins el magma de les dife-

84. Àngels Solà i Parera, «La societat barcelonina en una època de canvis», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. II*..., pàg. 39-68.
85. Pere Gabriel, «Visibilitats polítiques i vertebració social del món obrer i popular de Barcelona, 1868-1874», dins *El tombant*..., pàg. 53-77.
86. Martín Rodrigo y Alharilla, «El retorn americà: famílies, capitals, poder», i Natàlia Mora i Sitjà, «El proletariat industrial: immigració, canvi tecnològic i desigualtat social», dins *Dilemes*..., pàg. 73-93 i 95-108, respectivament. Vegeu, com a antecedent de la primera ponència, la comunicació al vuitè congrés: Lluís Castañeda Peirón i Martín Rodrigo y Alharilla, «Los Vidal Quadras: familia y negocios, 1833-1871», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. II*..., pàg. 115-144.
87. Pilar Vélez, «Cultura, arts i patrimoni en el romanticisme. Entre la recuperació del passat i el procés tècnic», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III*..., pàg. 9-52, i «Les arts industrials: bellesa, utilitat, economia», dins *Dilemes*..., pàg. 129-161.
88. Isabel Moretó, «La Classe d'Arquitectura d'Antoni Celles», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III*..., pàg. 149-164, «La irrupció de la ciutat moderna, 1854-1874», dins *Cerdà i els altres*..., pàg. 21-45, i «La bellesa de la Barcelona moderna (1874-1906)», dins *Dilemes*..., pàg. 235-251.
89. Mercè Tatjer i Mir, «L'eixamplament de l'espai industrial (1875-1897)» , dins *Dilemes*..., pàg. 201-233. Als dos congressos anteriors la mateixa autora va presentar les següents comunicacions: «Creixement urbà i primeres implantacions fabrils a Les Corts, 1845-1868» (en col·laboració amb Antoni Vilanova i Yolanda Insa), dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. II*..., pàg. 239-256; «La indústria a l'Eixample de Barcelona: el sector de Sant Antoni, 1860-1878», i «Josep Oriol i Bernadet i la fàbrica de Can Ricart. Entre la tradició i la modernitat en l'arquitectura industrial catalana de mitjan segle xix (en col·laboració amb Marta Urbiola), dins *Cerdà i els altres*..., pàg. 279-302 i 315-324, respectivament.

rents ofertes culturals finiseculars, el perfil del període postromàntic barceloní; mentre que Mireia Freixa estudia especialment el desenvolupament del mercat de l'art a Barcelona en aquesta darrera part del segle i posa en relleu, tant la creativitat creixent dels artistes barcelonins com l'estretor de l'ambient local.[90]

Finalment, la conferència de clausura d'Enric Cassany explora la narrativa urbana del Vuitcents –que tenia, a Barcelona com arreu, un fort component d'anàlisi social– a la recerca de «la consciència de crisi en termes d'acceptació o de rebuig –amb escala de posicions intermèdies– d'una societat canviant»; en definitiva, els senyals que són inseparables de l'emergència de la modernitat urbana.[91]

L'onzè congrés: presència i lligams territorials de Barcelona

Després de l'acostumat anunci del perfil general de la següent convocatòria a l'acte de clausura del desè congrés, l'abril de 2008 se'n va difondre la primera circular. Sota el lema *La ciutat en xarxa*, era renovada un cop més la invitació als estudiosos i s'incloïa, tant la idea de fer-hi un balanç dels deu primers congressos com un parell de paràgrafs que esbossaven la intenció del futur encontre. Amb poques variacions, aquestes frases serien recollides en el quadríptic editat l'estiu de 2009 de cara a l'inici del període d'inscripcions, i diuen així:

> El món ha canviat vertiginosament en aquests darrers temps i, com sempre, la historiografia se n'ha de fer ressò. Si a la primera edició d'aquests encontres, el 1982, en un temps de lluita per la consolidació de la dimensió metropolitana de Barcelona i d'arrencada de l'autonomia, podia semblar prioritari reflexionar i parlar de compartiments i d'àrees d'influència, ara s'ha fet palès que el fenomen territorial més definitiu i, potser, més definitori, no són els límits sinó els vincles; no tant la capacitat de controlar un espai concret com la d'actuar significativament en una xarxa de contorns indefinits i d'abast global, en matèria de cultura, d'economia i de política.
>
> Aquesta dimensió de la vida de la societat urbana, que ara cal tenir present en tots els projectes i en tots els moviments estratègics, no és, però, un fenomen nou, sinó, ben al contrari, un fet inseparable de la mateixa natura de la ciutat i més concretament, de la història de Barcelona.

Es tractava, en definitiva, de revisar la història de Barcelona des d'un punt de vista que implica una tesi amb dues cares. D'una banda, la ciutat té una projecció que no es pot circumscriure a cap demarcació: ni al Pla de Barcelona, ni a l'àrea metropolitana, ni a tot Catalunya, ni a Espanya, ni tan sols a la Unió Europea. De l'altra i no pas en menor mesura, ben al contrari, Barcelona ha

90. Margarida Casacuberta, «Els valors literaris de la Renaixença: sobre Barcelona, l'orgull burgès i el treball dels catalans», dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III...*, pàg. 53-79. Gonçal Mayos, «Postromanticisme? Anàlisi macrofilosòfica del 1874 al 1901», i Mireia Freixa, «Pensament estètic, gust i consum de les arts», dins *Dilemes...*, pàg. 39-60 i 163-190, respectivament.

91. Enric Cassany, «Senyals de crisi: la narrativa urbana de la Restauració», dins *Dilemes...*, pàg. 266.

estat sotmesa a les influències arribades d'arreu i emmotllada per elles al llarg dels segles. En definitiva, que la seva mera existència ha depès d'aquesta inserció en contextos que ara apareixen cada vegada més integrats, però que una mirada atenta dels historiadors fa evidents des de molt enrere.

Per explorar aquesta perspectiva històrica i sense cap ànim d'exhaustivitat, es procedí a seleccionar un grapat de moments crucials, sovint amb l'exemple estimulant a la vista d'algunes recerques en marxa que, convocades expressament per al congrés, més d'un cop han modificat o almenys matisat els suggeriments *a priori* llançats pel comitè organitzador.

No podia pas mancar com a primer capítol significatiu la configuració primitiva de Barcino com una modesta però arquetípica colònia romana, aixecada en el moment culminant de la construcció de l'Imperi, sota Cèsar August mateix, i integrada *ab origine* en un amplíssim sistema de vincles territorials a l'entorn de la Mediterrània i cap a l'interior dels tres continents que hi conflueixen.

El segon punt estratègic triat correspon als segles de reflux de la urbanització a l'Europa occidental arran del declivi de l'Imperi Romà que comporta, a la llarga, una substitució de la jerarquia de ciutats en aquesta part del món. Després de sofrir una forta degradació, Barcelona en surt finalment reafirmada com a capital d'un petit principat entre els Pirineus i la Mediterrània.

La Baixa Edat Mitjana apareix com el gran moment de cristal·lització d'una forma de ciutat que ha estat exalçada per la tradició historiogràfica local i que en certa manera ha perviscut fins els nostres dies. Se n'han destacat tres aspectes amb implicacions territorials diverses: la recepció i reelaboració local de l'art gòtic procedent de l'altra banda dels Pirineus, que implica un estret lligam amb el nucli central de la creativitat cultural europea d'aquells segles; les relacions mercantils a llarga distància, amb la coneguda projecció fins el Pròxim Orient a través de la Mediterrània; i la constitució del municipi autònom com una part integrant del complex sistema feudal de Catalunya i la Corona d'Aragó.

Un altre punt singular de la història de Barcelona és la durabilitat del seu poder polític al llarg dels segles d'auge de les grans dinasties europees i l'absolutisme monàrquic, enfront del qual presenta una resistència sense massa paral·lels a l'Europa del Siscents que es manté fins el 1714.

L'apropiació de la ciutat per la monarquia absoluta del XVIII i, després, pel règim constitucional del XIX ofereix caires molt diversos i fins i tot contrastats, que convé il·lustrar i convertir en matèria de reflexió. D'una banda, una arrencada econòmica sens dubte afavorida per determinats actes polítics tendents a la unificació espanyola que permeten fer els primers passos cap a una revolució industrial d'intensitat equiparable a l'engegada en altres centres innovadors d'arreu d'Europa. De l'altra, l'aprovincianament de Barcelona i Catalunya, fomentat pel centralisme consubstancial a les esmentades formes successives d'organització de l'Estat. La subjecció de la pràctica artística local als dictats de l'academicisme instal·lat a la cort de Madrid, que generarà una llarga lluita per deslliurar-se'n, és un bon exemple dels efectes negatius d'aquella filosofia política.

L'etapa històrica que inaugura l'enderroc de les muralles i l'aplicació del pla d'Ildefons Cerdà mitjan segle XIX i que es pot fer arribar als nostres dies mostra una pugna constant entre la tendència expansiva de Barcelona i les realitats

polítiques que l'emmarquen i la condicionen. Els aspectes seleccionats per posar-ho en relleu són la formació i desenvolupament de la xarxa de transports urbans, essencial per a l'articulació interna de la ciutat, i el conjunt de les estratègies desplegades per salvar els obstacles a una bona incorporació de la metròpoli catalana a les dinàmiques globals.

El dia 1 de desembre de 2008, un any abans –dia per dia– de l'inici de l'onzè congrés, se'n feia una primera presentació al Museu d'Història de Barcelona, dins la sèrie dels Diàlegs d'Història Urbana i Patrimoni. La presentació era acomboiada per un primer balanç, bàsicament quantitatiu, de les aportacions dels deu encontres anteriors, amb alguna pinzellada per cridar l'atenció sobre la manca de reconeixement de la historiografia de Barcelona, començant per les frases de James Amelang recordades a l'inici del segon apartat d'aquest escrit. Del mateix autor vam afegir en aquella sessió aquest enunciat lapidari seguit d'una desoladora recomanació bibliogràfica:

> La manca d'una història general de Barcelona bona i fiable, des dels inicis fins als nostres dies. Excepte en el cas d'uns quants volums col·lectius, només existeix un estudi que n'estigui a l'alçada: *Barcelona: A Thousand Years of the City's Past*, una obra breu però atractiva de Felipe Fernández-Armesto. Es tracta d'un llibre replet d'exageracions i on es presenten suposicions qüestionables, com també innombrables errors menors, però sens dubte és el millor que s'ha publicat.[92]

Per fer més entenedora la nostra desolació, transcrivíem també un breu passatge del llibre indicat:

> Hace casi mil años, cuando comenzó su expansión, [Barcelona] podría haber sido la Venecia del Mediterráneo occidental; unos quinientos años después, cuando aquel destino se frustró, podría haber sido la Lisboa del este peninsular. Pero acabó siendo una capital de provincias, que es lo que es hoy: una gran capital de provincias y, según el modelo mediterráneo, el núcleo de una poderosa conurbación, la mayor de la costa mediterránea occidental; aun así, para vergüenza de la mayoría de sus ciudadanos pensantes, sólo una capital de provincias.[93]

L'abril de 2009 era publicada la segona circular de l'onzè congrés, amb la llista de les deu ponències que estructuren el programa, així com una darrera invitació als investigadors a participar-hi en qualitat de comunicants, que es tancà amb l'estimable nombre de 52 propostes acceptades, de les quals arribaren a port 44. A la «Salutació» que encapçala el quadern de resums que es va facilitar als congressistes a l'inici de les sessions, l'1 de desembre següent, es recordava la inflexió programàtica respecte a la trajectòria anterior i el retorn variat als plantejaments de 1982-1993:

92. Amelang, «Peculiaritats barcelonines...», pàg. 42.
93. Felipe Fernández-Armesto, *Barcelona. Mil años de historia*, Barcelona, Península, 2006, pàg. 14.

> Després de tres convocatòries dedicades monogràficament a repassar el segle XIX, enguany el congrés, coincidint amb el vint-i-cinquè aniversari de la publicació de les actes del primer encontre, ha retornat a un plantejament que inclou tot l'arc de la història de la ciutat, des de la seva fundació fins als nostres dies.

La nodrida participació dels arqueòlegs vinculats al Museu d'Història de Barcelona i al Servei d'Arqueologia de la Ciutat, d'una banda, i dels medievalistes relacionats amb la Institució Milà i Fontanals del Consell Superior d'Investigacions Científiques, de l'altra, ha estat la garantia de poder afrontar el repte d'un programa tan vast com el que ha desembocat en el present volum i que es ressenya a continuació, seguint el fil de les cinc sessions dedicades a les etapes successives de la història de la ciutat.

LA FORMACIÓ

La primera sessió del congrés aplegà les ponències de Ricardo Mar i els seus col·laboradors i d'Eduard Riu-Barrera, així com la presentació de vuit comunicacions que s'hi podien relacionar per cronologia i per metodologia.[94]

És de remarcar l'antiga col·laboració dels dos ponents amb Oriol Granados en els treballs del Centre d'Arqueologia de la Ciutat en el decenni de 1980. Com hem dit, aquella línia d'investigació dirigida per Granados va arribar a una exposició pràcticament definitiva en el tercer congrés d'història de Barcelona. La continuïtat intel·lectual amb aquells antecedents és clara en els dos casos i es reforça per l'estreta relació entre Mar i Riu-Barrera, palesada en les vívides elaboracions gràfiques del paisatge urbà que ens presenten, fruit de l'aprofitament de les noves tecnologies: en el primer cas, es mostra la Barcino de l'Alt Imperi, i, en el segon, l'evolució d'aquest nucli urbà des del Baix Imperi fins a l'eclosió de la Barcelona romànica. Explícitament, els ponents es beneficien de les acurades anàlisis estratigràfiques dels jaciments situats dins el recinte romà i al seu entorn immediat que són pròpies tan sols de les excavacions més recents, tot i que es mostren sovint escèptics davant les hipòtesis històriques bastides al damunt de les descobertes per alguns responsables actuals de les tasques arqueològiques municipals.

Les dues primeres comunicacions presentades en el decurs de la sessió il·lustren el desenvolupament de la pràctica arqueologia a Barcelona des dels temps de la desamortització i el romanticisme. Albert Cubeles i Marc Domingo ressenyen les descobertes de restes romanes a través de les notícies publicades pel Diario de Barcelona entre 1838 i 1860, quan l'activitat arqueològica era a Barcelona, sobretot, descripció de conjunts arquitectònics o arreplega de peces escultòriques o pictòriques salvades dels enderrocs. En canvi, Júlia Simon i Jordi Auladell presenten un estudi fet amb modernes tècniques d'anàlisi química i física de petites mostres extretes de les reixes de la catedral de Barcelona amb datació establerta documentalment que permeten fer consideracions sobre l'evolució de la tècnica metal·lúrgica.

94. Els resums de les comunicacions, per l'ordre de presentació, constitueixen la darrera part del present volum. Les comunicacions íntegres estan publicades a la pàgina web de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona des de final de novembre de 2009.

La comunicació de David Asensio, Xabier Cela, Carme Miró, Maria Teresa Miró i Emili Revilla versa sobre el gran centre comercial de la Laietània preromana a Montjuïc, antecedent de la ciutat de Barcelona. Un dels membres de l'equip, Carme Miró, havia presentat al congrés de 1993, aleshores en companyia d'Oriol Granados i altres membres del seu equip, un treball sobre aquest mateix jaciment. L'escrit actual mostra un pas més en la mateixa lògica interpretativa, amb punts de vista compartits pel ponent Ricardo Mar.

L'acurat treball panoràmic de Ferran Puig és el resultat d'una labor duta a terme al llarg d'un quart de segle dins el Servei d'Arqueologia de la Ciutat i que, en relació amb els treballs de Granados i la reconstrucció presentada per Mar i els seus col·laboradors, interessa especialment per la informació sobre el *suburbium*, dins d'una interpretació que veu la colònia augustea com un centre cerimonial envoltat per una ciutat que desborda àmpliament el conegut recinte.

Montserrat Berdún aprofita l'acurat treball arqueològic dut a terme a la casa del carrer de Sant Honorat, núm. 3, repetidament explotat també a les dues ponències, i n'estudia les monedes trobades, en bona part il·legibles. Les plausibles conclusions extretes de la resta del material indiquen que la circulació de les monedes pot prolongar-se fins a èpoques molt allunyades del moment de l'encunyament.

La comunicació de Julia Beltrán de Heredia sobre l'evolució de Barcino al final de l'Edat Antiga, fruit del seu treball com a responsable de la conservació, tractament i estudi del subsòl de la Casa Padellàs, la plaça del Rei i el palau comtal-reial, té una relació molt estreta amb la ponència d'Eduard Riu-Barrera, la qual cosa no vol dir pas coincidència perfecta en les conclusions extretes de les proves arqueològiques. Mentre que Riu-Barrera retrata una progressiva desestructuració urbana entre el Baix Imperi i l'etapa carolíngia, Beltrán relativitza aquesta decadència subratllant la constitució d'un nou centre de poder al quadrant septentrional del recinte, vinculat a l'adveniment del cristianisme i a les apropiacions de l'antiga Barcino pels visigots, primer i principalment, i després pels àrabs.

Les altres dues comunicacions del grup versen sobre l'Alta Edat Mitjana, una època per a la qual l'arqueologia ja no és l'única font de coneixement. La historiadora del dret Elena Roselló explota l'escassa documentació carolíngia i de la primera època feudal referida a les Corts i a Sarrià per aclarir el sentit de determinats termes jurídics que han donat origen a nombroses confusions historiogràfiques. Els arqueòlegs Carme Miró, Iñaki Moreno i Jordi Ramos, davant l'absència de troballes relacionables amb el castell de Port a Montjuïc, un enclavament estratègic almenys des del segle XI, miren de construir hipòtesis sobre les seves característiques i localització precisa a partir de les fonts documentals.

LA CARACTERITZACIÓ

La segona sessió constà de les ponències de Josep Bracons i Damien Coulon i de deu comunicacions, referides a aspectes artístics, econòmics i socials a la Baixa Edat Mitjana i en els primers segles de l'Edat Moderna.

En relació amb altres apreciacions sobre l'assimilació i reelaboració de l'art gòtic a Catalunya basades en una consciència de la posició perifèrica d'aquest país

mediterrani respecte als centres creadors de l'estil a l'Europa atlàntica, Josep Bracons adopta el concepte subjacent al congrés i presenta Barcelona com el «node principal d'una xarxa fina que abasta el "seu" territori» i «al mateix temps, node d'una xarxa europea de ciutats» i remarca la indissociabilitat entre l'estètica gòtica i «la formació d'una consciència ciutadana», amb dos agents protagonistes en la fase d'assimilació: «els ordes mendicants, els convents dels quals es poden llegir com a contenidor i aparador de les aspiracions de la burgesia; i la reialesa, que de forma gradual tendeix a ocupar cada vegada més espais simbòlics al si de la ciutat, amb una fita principal que és la monumentalització del palau reial». Una segona fase gira al voltant de la construcció de la nova catedral, que reflecteix l'intent de conciliar diversos models –l'església episcopal, l'església reial i el monument ciutadà–, tot i que la seva singularitat a Barcelona és ben aviat matisada per les grans parròquies –el Pi, Santa Maria del Mar, Sants Just i Pastor–, que deixen «molt ben perfilat un model de ciutat gòtica que es projectarà en xarxa pel territori, amb el reconeixement d'una capitalitat artística en consonància amb la capitalitat politicoeconòmica prèviament consolidada». Una tercera etapa, caracteritzada per la construcció de les seus de les institucions civils, especialment la Casa de la Ciutat i la Llotja, posa de manifest el triomf de la burgesia urbana abans de la crisi de la darrera part del segle XV, quan «la lluita de poder, l'individualisme modern i la redefinició de les xarxes que determinaven la ubicació geopolítica de Barcelona esclerotitzen el model de ciutat gòtica i en dificulten l'evolució».[95]

La ponència de Damien Coulon, autor d'una remarcable monografia sobre el comerç marítim de Barcelona amb Síria, Palestina i Egipte als segles XIV i XV, explora en aquest cas amb especial interès els encara poc coneguts lligams terrestres amb els països de l'altra banda del Pirineu, en particular amb la part germànica del Sacre Imperi, així com la posició estratègica de Barcelona en una relació triangular –detectada en els documents de l'Archivio Datini de Prato– per un costat amb París, per terra, i per l'altre amb la Toscana, connectada per mar.

Josefa Huertas, excavadora de les restes del convent de Santa Caterina de Barcelona, extreu de l'extensa memòria arqueològica la notícia sobre una primitiva sala capitular, no coneguda pels estudis antics sobre la contextura del convent –en particular l'aixecament fet per Casademunt arran de la desamortització–, com a mostra del nou cabal de coneixements que ha proporcionat la recerca ultimada el 2006 en aquest jaciment, essencial per comprendre la recepció de l'estil gòtic a Barcelona.

A propòsit de la ceràmica medieval trobada en els jaciments barcelonins, Julia Beltrán mobilitza, no sols les dades proporcionades per excavacions recents, sinó també les noves tècniques d'anàlisi arqueomètrica que permeten precisar la procedència de les restes i, en conseqüència, detectar fluxos comercials i influències culturals. Pel que fa a la Baixa Edat Mitjana, remarca el fort lligam amb Itàlia i fets com la precedència de la pisa catalana sobre les produccions anàlogues i més conegudes de València, que en serien una derivació. Així mateix, treballs similars fets en altres països permeten ara també seguir el ras-

95. Malauradament, la intervenció oral de la qual hem extret l'argument i les breus citacions no ha arribat a convertir-se en escrit acabat, de manera que la ponència no figura en aquest volum.

tre de les produccions ceràmiques barcelonines fins a Palestina, passant per les diverses escales de la navegació mediterrània.

Sílvia Cañellas i Carme Domínguez, especialistes en l'estudi del vidre i el vitrall, localitzen i estudien els forns de vidre a Barcelona, una activitat constituïda en un monopoli gairebé perfecte al segle XIV, perillosa per al veïnat i sotmesa a diverses formes de control públic, i en segueixen el rastre fins el segle XVII. Juntament amb Núria Gil, presenten un altre estudi diacrònic sobre l'evolució del vitrall a Barcelona des de la seva aplicació a l'època gòtica, primer a les esglésies i després als palaus, fins al seu renaixement entrat el segle XIX, dins d'un gust neogòtic arrelat a la ciutat fins a l'esgotament del cicle modernista.

En relació amb els materials, especialment ceràmics, apareguts en les prospeccions arqueològiques recents en restes d'edificis de l'Edat Moderna, sobretot al subsòl del mercat del Born, Julia Beltrán i Núria Miró proporcionen una altra panoràmica, aquest cop referida als segles XVI-XVII, que documenta les relacions mercantils de Barcelona, no sols a través de la Mediterrània, sinó també amb l'interior d'Europa i els països del mar del Nord i fins i tot amb la llunyana Xina.

La comunicació de Ramon Agustí Banegas sobre el proveïment de carn a la ciutat de Barcelona durant els segles XIV-XV estudia el paper que hi tenen el govern municipal i els agents privats, els carnissers, que organitzen una xarxa de drenatge de bestiar cap a Barcelona que inclou el conjunt de Catalunya i algunes terres limítrofes. La comparança amb França, Anglaterra i altres països nòrdics, on són els ramaders els qui porten el bestiar a les ciutats, mostra que, d'altra banda, el consum de carn hi era netament inferior al que mostren les fonts barcelonines.

El darrer conjunt de comunicacions presentades a la segona sessió té com a denominador comú les dinàmiques socials d'incorporació i integració dels nouvinguts, amb diferències més que evidents. Carolina Obradors estudia, a cavall de l'any 1400, els processos d'obtenció de la ciutadania barcelonina, que interessa particularment al grup social dels mercaders, per als quals aquest pas jurídic els permetia fruir dels avantatges de les infraestructures en xarxa del comerç barceloní. Antoni Albacete, en un altre estudi microhistòric sobre el Quatrecents, estudia la superació de la condició esclava femenina a través del matrimoni amb un home lliure, que procedeix primer a la compra de la dona i a continuació la fa partícip del seu propi estatut social. A cavall entre els segles XV i XVI, Iván Armenteros estudia el mercat d'esclaus a Barcelona i hi detecta un canvi d'estructura de les relacions territorials pel que fa a aquest comerç concret, amb el trànsit des d'un aprovisionament majoritari als països de la mar Negra i del Pròxim Orient, abans de la guerra civil de 1462-1472, cap a una procedència preferentment meridional, arran de la irrupció a l'Àfrica atlàntica dels portuguesos, que esdevenen els proveïdors principals del mercat barceloní. Finalment, Alexandra Capdevila explota una matrícula dels francesos instal·lats a Catalunya l'any 1637, en el context de la guerra imminent entre les monarquies habsburgesa i borbònica, que permet de comprovar, seguint el clàssic estudi de Nadal i Giralt, la forta proporció a Catalunya de caps de família d'origen francès (a Barcelona, més d'un 17% de les llars), casats amb dones catalanes majoritàriament (en una proporció del 70%).

EL PODER

La tercera sessió aplegà les ponències de Pere Ortí i Xavier Torres i onze comunicacions que també es refereixen a les institucions i a l'acció política entre final del segle XIII i l'inici del XVIII, el cicle històric de construcció i desenvolupament de l'autonomia municipal, que fou objecte d'atenció en el sisè congrés, l'any 1999.

A deu anys de distància de la seva darrera ponència dins una llarga sèrie d'aportacions al·ludida en la part anterior d'aquest escrit, Pere Ortí es va proposar fer un nou pas endavant en el seu estudi sobre l'exercici del poder a la Barcelona de la Baixa Edat Mitjana, que malauradament ha quedat reduït a la seva expressió oral i que no ha pogut ser incorporat al volum. Ortí va partir d'una crítica detallada del denominat paradigma interpretatiu associat amb Vicens i la seva escola i abocà a una proposició alternativa amb dos arguments principals que reproduïm segons el resum facilitat pel ponent. En primer lloc, «l'aparent harmonia entre Barcelona i la monarquia durant el període de creixement era el resultat d'una ciutat amb molt poc poder polític i d'un municipi en construcció, molt depenent del seu senyor: precisament el rei. En aquest sentit, [...] l'expansió comercial protagonitzada pels mercaders barcelonins i l'expansió territorial i política dirigida per la monarquia [són] fenòmens coetanis però que responen a interessos diferents i no sempre coincidents. I, en segon lloc, [...] la conflictivitat baixmedieval, on la Ciutat va acabar enfrontant-se amb la Corona, fou conseqüència directa de la culminació del desenvolupament institucional del municipi barceloní durant el darrer quart del segle XIV. En altres paraules, la crisi baixmedieval convertí el municipi i el grup social que el controlava en un poder polític equiparable als altres grups dominants del país i, per tant, protagonista dels conflictes que s'hi generaven».

Xavier Torres indaga les vies a través de les quals Barcelona, com a entitat política, manté durant els segles XVI i XVII un protagonisme que no és eclipsat pels poders en expansió: els agents reials i la Diputació del General. Entre els factors explicatius menys coneguts destaca, pel que fa a la projecció interna del poder municipal, els factors d'índole immaterial o simbòlica, i pel que fa a l'exterior, remarca els episodis de conflictivitat política o bèl·lica com a oportunitats que permeten teixir xarxes polítiques informals o transterritorials.

Desenvolupant una aportació sobre el consolat de catalans a Sevilla presentat al congrés de 1995 i afegint-hi un estudi del funcionament de les representacions consulars a les ciutats sicilianes, Josefina Mutgé aborda un tema central dins el programa de l'encontre i documenta els enfrontaments entre els consellers i els reis a propòsit del nomenament de cònsols i, en el cas de Sicília, remarca la tasca diplomàtica del Consell barceloní, a començament del segle XIV, per refer entre Jaume II i Frederic III unes bones relacions que són decisives, entre altres coses, per assegurar el funcionament de la xarxa d'aprovisionament cerealístic de Barcelona.

Anna Castellano estudia la relació entre el monestir de Pedralbes –una fundació reial confiada a un orde mendicant típicament urbà però localitzada força lluny de muralles– i l'economia barcelonina, a través principalment de la participació en el mercat de la renda, que esdevé la base econòmica de la vida

conventual des del mateix segle XIV i fa que la comunitat de clarisses s'integri en les xarxes de poder de la ciutat.

Sobre base purament bibliogràfica, Mario Orsi presenta un projecte investigador que gira a l'entorn de la guerra com a factor de cohesió de recursos materials i humans a favor del poder polític de la ciutat, argument en certa manera coincident amb un dels punts remarcats pel ponent Xavier Torres a propòsit d'una etapa posterior.

Com a fruit d'una extensa i profunda tasca de recerca personal i d'equip sobre la Baixa Edat Mitjana, Manuel Sánchez estableix la centralitat de la plaça de Barcelona en el mercat del deute públic català, assolida per instigació de la Corona, i, entre altres aspectes, ressalta com a raó de fons d'aquesta pressió la migrada capacitat d'endeutament del monarca, que sols podia respondre amb el seu patrimoni –cada vegada més minvat, a causa de l'elevat cost de les empreses de la dinastia–, en contrast amb les possibilitats a l'abast del Consell de Cent i la Diputació del General, que hi podien comprometre la riquesa present i les expectatives de tota la *universitas* respectiva. En aquest context, el dinamisme propi de la ciutat de Barcelona genera un gran crèdit, no sols material sinó també immaterial, que pot ser vist com l'antecedent del que addueix Xavier Torres com una de les bases de la durabilitat del poder polític barceloní.

Albert Cubeles documenta un exemple de confluència entre les lògiques polítiques diferents de la monarquia i del municipi de Barcelona subratllada per Pere Ortí: en el context bèl·lic de 1359, però sense una amenaça directa a la ciutat, el Consell de Cent, amb dificultats financeres a causa precisament de la costosa política de Pere el Cerimoniós, obté del rei plena autonomia per aixecar noves muralles i per crear noves imposicions destinades en principi a sufragar una obra que, a parer del comunicant, potser era en aquell moment més de prestigi que d'estricta necessitat.

L'estudi de Vicent Baydal sobre la correspondència epistolar del Consell de Cent entre 1433 i 1550 permet establir l'estructuració de la xarxa de relacions externes de la institució municipal barcelonina, amb una densitat de lligams que decreix concèntricament a partir de la ciutat dins l'àmbit de la Corona d'Aragó, amb relacions importants amb Roma, centre del poder eclesiàstic, i amb Gènova, Venècia i Flandes, centres econòmics europeus; així com la restricció dels contactes a mesura que avança el segle XVI i la monarquia va assumint una gran part de les relacions exteriors, mentre que Barcelona va consolidant, en canvi, les funcions de capital estrictament catalana.

En el marc d'un estudi més ampli sobre les cerimònies com a expressió codificada de les relacions de poder, Miquel Raufast examina les recepcions que el Consell de Cent organitza arran de dues visites del príncep de Viana a la ciutat poc abans de l'esclat de la guerra civil de 1462-1472 i remarca s'hi empren aquelles formes que corresponen a l'hereu de la Corona en un moment on aquesta condició li és regatejada pel rei. D'aquesta manera, el príncep veu reforçada públicament la seva figura i el Consell s'arroga la facultat de sancionar un fet transcendent en la successió dinàstica.

Anna Alonso estableix la llista dels veguers de Barcelona entre final del segle XVI i la supressió del càrrec a començament del XVIII i constata que l'acceptació

d'un càrrec fortament devaluat formava part d'estratègies de promoció individual com a trànsit cap a altres destins més profitosos, com ara el de diputat.

La historiadora del dret Montserrat Bajet il·lustra sobre la unificació de pesos, mides i mesures arreu de Catalunya a favor del patró de Barcelona, en un acte que ratifica la importància mercantil de la ciutat i la seva funció de capital efectiva del Principat. D'una banda, el fet testimonieja un augment del comerç que feia cada vegada més enutjosa la pluralitat de sistemes en un territori molt lligat, i de l'altra, sembla indicar la intenció reial de promoure la unificació mètrica catalana com un pas cap a operacions anàlogues d'abast territorial més ampli.

Les dues darreres comunicacions de la sessió versen sobre les relacions entre el Consell de Cent i la Diputació del General en el tram final de la vida d'aquestes dues institucions. Eduard Puig assenyala que, en ocasió de la revolta dels Barretines de 1687-1689, el Consell de Cent és la institució amb una actitud més decidida contra els pagesos i en favor de la política del rei, amb el rerefons d'una confrontació d'interessos entre la part interior del Principat, afectada negativament per la presència dels exèrcits, i el litoral i les seves ciutats, en fase econòmica expansiva. Eduard Martí examina una vella tesi de Sanpere i Miquel sobre un suposat cop d'estat del Consell de Cent contra la Diputació a la fase final de la Guerra de Successió i afirma el respecte de la legalitat constitucional per les dues corporacions, que s'associen en una Conferència dels Tres Comuns que n'augmenta la representativitat social en el darrer enfrontament obert amb la monarquia hispànica.

LA REPRESA

La quarta sessió del congrés reuní les ponències d'Àlex Sánchez i Pilar Vélez amb vuit comunicacions que ofereixen una gran diversitat.

Per calibrar la importància del desenvolupament de la manufactura cotonera barcelonina originada en el decenni de 1730 i que és la matriu de la revolució industrial catalana, Àlex Sánchez adopta l'estratègia de comparar-lo amb l'evolució coetània d'un altre gran centre de producció d'indianes al continent europeu, la ciutat alsaciana de Mulhouse, comparança quantificada que permet ratificar la gran magnitud del fenomen barceloní en el marc del segle XVIII i la seva pèrdua de dinamisme i de pes relatiu al llarg de la primera meitat del XIX.

Per la seva part, Pilar Vélez ressegueix detalladament l'acció de control exercida per la Real Academia de San Fernando sobre l'activitat dels artistes i l'ensenyament de l'art a Barcelona fins molt entrat el segle XIX, un segle en el qual es produeix una obertura peculiar de l'art català als corrents romàntics de procedència alemanya i un creixent rebuig del neoclassicisme oficial, que implica un trasllat del punt de referència exterior, des de Roma –punt de destí dels patrocinats per l'acadèmia espanyola–, cap a París, centre d'una cultura moderna multiforme que atreu cada vegada més als membres més inquiets de l'elit intel·lectual i artística catalana.

Les dues primeres comunicacions de la sessió tracten sobre escultors acadèmics catalans a cavall dels segles XVIII i XIX. La de Lluïsa Rodríguez estudia la figu-

ra de Salvador Gurri, qui, des de la plataforma d'ensenyament artístic patrocinada per la Junta de Comerç, exerceix una veritable dictadura artística en nom de l'Acadèmia de San Fernando, però sovint al marge precisament de la voluntat controladora d'aquesta entitat. Per la seva banda, Anna Riera compara les trajectòries divergents de dos escultors que van com a becaris a Roma a l'entorn de l'any 1800, ben expressives de les escasses oportunitats ofertes pel mercat d'art català durant la primera meitat del Vuitcents. Mentre que Damià Campeny, retornat a Barcelona, es marfon en un ambient que ofereix poques possibilitats de produir i evolucionar, Antoni Solà, que es queda a Roma, esdevindrà una figura molt activa i destacada dins l'escola neoclàssica.

També sobre la migradesa de l'ambient local, però ja en una època més avançada, Benet Oliva aborda la part catalana de la biografia del mestre d'obres Rafael Guastavino, arquitecte sense títol però autor d'una important innovació en la tècnica de les voltes, possible víctima d'espoli intel·lectual a Barcelona abans d'emigrar a Nova York, on obtindrà un grandíssim èxit professional amb ambicioses construccions que encara avui caracteritzen espais molt destacats de la ciutat nordamericana.

El treball de reflexió de Teresa Sala sobre la cultura a la Barcelona de final del Vuitcents, basat en experiència investigadora a l'entorn sobretot del modernisme, presenta les contradiccions entre unes dures condicions socials i els anhels de trobar un món millor a través de l'art, la filantropia i l'oci; unes aspiracions que se situen entre Arcàdia i Icària, és a dir, entre la nostàlgia d'un passat mític i les esperances utòpiques que es projecten cap al futur.

La comunicació de Joan Bada analitza el procés discontinu de modernització de la xarxa de parròquies de la ciutat de Barcelona, entre el Trienni Constitucional i l'inici de la Restauració, dominat a l'època de les desamortitzacions per la reassignació d'antics temples conventuals com a esglésies parroquials, i a la fase posterior a l'enderroc de les muralles, per la necessitat de fer front al creixement inicial de l'Eixample, que qualla en la divisió de 1877, no afectada posteriorment per les agregacions de 1897, atès que els municipis menors tenen unes estructures pròpies que s'integren en el sistema urbà sense dificultats.

L'estudi de Josep Montiel, que comprèn la segona meitat del segle XIX i el primer terç del XX, analitza la pràctica de la distribució temporal dels infants acollits a la Casa de Maternitat per llars fora de Barcelona, a la recerca d'unes millors expectatives vitals, i determina l'abast territorial de la xarxa, que compta sobretot amb els pobles de les comarques més properes a la ciutat, però també amb punts de la resta de Catalunya i fins i tot d'Aragó i el País Valencià.

La comunicació dels historiadors de l'economia Yolanda Blasco, Sergi Lozano, Raimon Soler i Marc Badia-Miró se situa en una línia de recerca ja divulgada a través d'anteriors congressos, basada en la documentació del Banc de Barcelona i que, d'acord amb el programa del present encontre, es concentra ara en la xarxa d'inversors muntada en els anys centrals del segle XIX amb el Banc com a punt de referència. Mitjançant conceptes i tècniques específics per analitzar aquest tipus de fenòmens socials, determinen la posició més o menys central o perifèrica dels individus implicats i, d'aquesta manera, poden dibuixar les relacions de domini dins la xarxa d'interessos.

La darrera comunicació presentada a la sessió tracta de la formació i evolució del teixit residencial de l'Eixample de Barcelona entre 1877 i 1943, és el fruit d'un equip d'investigadors de l'arquitectura i l'urbanisme articulat a l'entorn de Pere Hereu i la signen conjuntament Alba Colell, Pere Cuadrench, el mateix Hereu, Jordi Oliveras, Carme Rodríguez i Maribel Rosselló. Es tracta d'un estudi detallat i d'ampli abast, amb una rica plasmació gràfica i cartogràfica, fet a partir d'una selecció de quatre sectors representatius dins la trama de Cerdà, sobre els quals s'ha combinat la consulta dels expedients d'obra a l'arxiu amb el treball de camp per arribar, no sols a veure el procés d'ocupació de l'espai, sinó també les tipologies dels habitatges i la seva evolució al llarg del temps.

EL NOUCENTS

Finalment, la cinquena sessió constà de dues ponències degudes, respectivament, a Ferran Armengol i a Joan Roca, que comparteixen una amplitud cronològica pràcticament idèntica, entre el moment de plasmació de l'Eixample i l'actualitat, i set comunicacions que presenten una certa concentració temàtica, sobre el món de la imatge i la projecció turística de Barcelona, i, sobretot, una delimitació cronològica, perquè cap d'elles arriba més enllà del primer terç del segle xx.

L'antecedent de la ponència sobre la xarxa de transports urbans és una comunicació presentada pel mateix Ferran Armengol al congrés de 2005, monogràfic sobre el Sexenni Democràtic, on aquest historiador del dret analitzava el primer plantejament del transport públic barceloní sota aquell règim i els enrevessats efectes de la contradicció programàtica de la Revolució de Setembre: d'una banda, el principi de descentralització, que atorgava majors competències a les corporacions locals, i de l'altra, el de la liberalització, que els treia recursos i afavoria l'acció de la iniciativa privada en esferes fins aleshores controlades pels poders públics. L'extensió del mateix tipus d'anàlisi a tot l'arc contemporani proporciona una visió sectorial de la complexa trama de les relacions entre els diferents nivells de l'administració que actuen a la ciutat de Barcelona.

Joan Roca, col·laborador molt consolidat dels congressos d'història de Barcelona, com s'ha pogut percebre en pàgines anteriors, i actualment director del Museu d'Història de Barcelona, aporta una visió panoràmica de les fases de llançament metropolità de Barcelona, que no sols compta amb antecedents dins la seva bibliografia, sinó que no es pot deslligar de les seves funcions al capdavant dels equips que miren de desenvolupar el discurs del Museu sobre la ciutat contemporània.

Fent una reflexió paral·lela a la de Teresa Sala per al moment immediatament anterior, Soledad Bengoechea, estudiosa de les organitzacions patronals implantades a la Barcelona del primer quart del segle xx, parla de les paradoxes de la societat burgesa, a través de la descripció de les seves xarxes de relacions, que, d'una banda, faciliten connivències de tot tipus, dins del mateix grup social i amb els representants del poder, encarregats de satisfer les aspiracions burgeses i reprimir les classes subalternes, però, de l'altra, promouen l'expres-

sió i la fruïció dels sentiments més delicats en l'esfera de l'art i la cultura, on la brutalitat ambiental queda silenciada.

Segueixen dues comunicacions sobre l'art emergent de fotografia, amb una especial atenció als vincles internacionals dels fotògrafs barcelonins, particularment amb París, la gran capital cultural de l'Europa del Vuitcents. Núria F. Rius informa sobre el camí que van fent els fotògrafs locals que cap a 1860 comencen a desenvolupar activitats empresarials, bàsicament com a retratistes, i que busquen legitimar-se davant la seva creixent clientela acudint als certàmens internacionals i inscrivint-se en l'associació francesa de fotògrafs. María de los Santos García Felguera, per la seva banda, examina la peripècia artística i empresarial d'un matrimoni catalano-filipí instal·lat a Barcelona –dins del qual destaca la figura de la fotògrafa filipina Emilia Sebastià– i que es va especialitzar en l'edició de postals d'artistes populars que eren venudes a Espanya i a França.

El treball de Josep Pinyol parteix d'una recerca d'imatges relatives als progressos de la tècnica a la premsa barcelonina en els anys a cavall dels segles XIX i XX; imatges especialment abundants a la premsa satírica i per tant exagerades i aparentment escèptiques respecte a la bondat de les innovacions, tot i que de vegades elements com el tren o l'avió hi són utilitzats com a símbols positius vinculats a la marxa endavant de la Humanitat i a l'emancipació de les classes subalternes.

Les tres darreres comunicacions tenen a veure amb el vessant turístic que està aflorant tímidament des de l'Exposició Universal de 1888 com un dels camps per a una expansió complementària de les activitats econòmiques de Barcelona. Albert Blasco presenta un estudi sobre la coneguda Societat d'Atracció de Forasters de Barceloina, estudiada principalment com a estructura estretament vinculada a la Lliga Regionalista i als seus afanys de modernitzar Catalunya i obrir-la a l'estranger i que actua al marge o en un context d'incompresió per part de l'Estat espanyol. Maribel Rosselló i Pamela Valdivia estudien un aspecte bàsic en el llançament de Barcelona com a plaça turística, l'ampliació i modernització de la xarxa hotelera de Barcelona entre les dues exposicions, la Universal de 1888 i la Internacional de 1929, amb uns canvis de localitzacions que expressen la centralitat creixent del passeig de Gràcia en detriment de la Rambla. I finalment, la comunicació de David Caralt estudia, sense defugir el tractament de les tècniques d'enginyeria emprades, el gran espectacle d'aigua i llum combinades a les fonts de Montjuïc, que constitueixen la imatge central i més carregada de simbologia de l'Exposició del 29, amb una representació inefable i ambigua dels valors d'una modernitat amb futur sempre incert.

Apèndix:

1. Els Congressos d'Història de Barcelona, I-X (1982-2007). Conferències i ponències publicades.

I (1982)

El Pla de Barcelona i la seva història. Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 12 i 13 de novembre de 1982, Barcelona, Edicions de la Magrana/Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1984.

1– Maria de Bolòs i Capdevila, «El medi natural, del mar a la serralada litoral», pàg. 11-17.
2– Josep-Oriol Granados García, «Los primeros pobladores del Pla», pàg. 67-82.
3– Enric Moreu-Rey, «Toponímia antiga i moderna del Pla de Barcelona», pàg. 89-100.
4– Jaume Codina, «Agricultura, industrialització i creixement urbà a l'època contemporània, l'annexió de municipis al de Barcelona», pàg. 233-246.

II (1985)

Història urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 6 i 7 de desembre de 1985, Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1989-1990, 2 vol.

5– Carme Batlle i Gallart, «Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla a la Baixa Edat Mitjana», vol. I, pàg. 13-25.
6– Pilar López Guallar, «Estructura familiar i canvi demogràfic a Barcelona, 1516-1857: la gènesi de la societat urbana moderna», vol. I, pàg. 145-172.
7– Isabel Pujades Rúbies, «L'expansió demogràfica de 1857 a 1980: de la ciutat industrial a la ciutat metropolitana», vol. I, pàg. 193-204.
8– Manuel Arranz Herrero, «Entre el sistema gremial i el sistema fabril: la ciutat manufacturera (segle xviii)», vol. I, pàg. 327-338.
9– Carme Massana Calvete, «Indústria i urbanització: entre el benefici i la renda», vol. I, pàg. 491-493 (resum).
10– Albert Garcia Espuche i Manuel Guàrdia Bassols, «Canvis i permanències de l'herència espacial medieval: de la ciutat de la Ribera a la ciutat de la Rambla», vol. II, pàg. 9-57.
11– Manuel Torres i Capell, «Plànol i pla, ciutat i urbanisme: la formació de la Barcelona metropolitana», vol. II, pàg. 209-227.
12– Josep M. Torras Ribé, «Del Municipi consular a l'Ajuntament borbònic: permanència en el poder de l'oligarquia», vol. II, pàg. 403-419.
13– Ramon Grau i Marina López, «Ajuntament de Barcelona i Estat liberal: els límits de l'empresa centralista espanyola», vol. II, pàg. 493-512.
14– Francesc Roca, «La qüestió del bloc urbà: 1) dualisme, 2) modernització, 3) nova economia, 4 "revivals" i innovacions», vol. II, pàg. 513-514 (resum).
15– Mercè Tatjer, «Metodologia i fonts a l'època moderna i contemporània», vol. II, pàg. 581-583 (resum).
16– Marina López i Mercè Tatjer, «Fonts municipals per a l'estudi del període 1814-1936», vol. II, pàg. 585-586 (resum).

III (1993)

III Congrés d'història de Barcelona. La ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història. Balanç historiogràfic d'una dècada. Barcelona, 20, 21 i 22 d'octubre de 1993, Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1993, 2 vol.

17– Josep Oriol Granados i Isabel Rodà, «La Barcelona de l'època romana», vol. I, pàg. 11-24.
18– Josep Oriol Granados i Isabel Rodà, «Barcelona en la baixa romanitat», vol. I, pàg. 25-46.
19– Gaspar Feliu i Montfort, «L'època medieval», vol. I, pàg. 155-168.
20– Josep M. Torras Ribé, «Un decenni d'historiografia sobre la Barcelona moderna (1982-1992)», vol. II, pàg. 301-314.
21– Marina López Guallar, «Les fonts municipals i la historiografia de la Barcelona vuitcentista», vol. II, pàg. 367-378.
22– Joan B. Culla i Clarà, «Barcelona al segle xx: història local o història nacional», vol. II, pàg. 501-507.
23– Carme Molinero i Pere Ysàs, «De la fi de la Guerra Civil a la Barcelona actual», vol. II, pàg. 509-514.

IV (1995)

Joan Roca i Albert (coord.), *La formació del cinturó industrial de Barcelona (vol. I); Expansió urbana i planejament a Barcelona* (vol. II); *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat* (vol. III); i *L'articulació social de la Barcelona contemporània* (vol. IV), Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona/Proa, 1997 (col·lecció «BCN Biblioteca Històrica»).

24– Ramon Grau i Fernández, «Barcelona i l'espai català. Un apunt sobre les grans línies del pensament territorial a Catalunya, vol. I, pàg. 3-10.
25– Pere Pascual i Domènech, «L'avenç tecnològic i el cinturó industrial català. Una síntesi històrica», vol. I, pàg. 71-102.
26– Jordi Catalan, «Els recursos humans en el desenvolupament industrial de Barcelona, 1714-1975», vol. I, pàg. 213-247.
27– Elena Giráldez Pidal, «Iniciativa empresarial y localización de actividades industriales en el área de Barcelona, 1975-1995», vol. I, pàg. 293-333.
28– Joan-Eugeni Sánchez. «Avenços tècnics i efectes territorials a l'àrea de Barcelona, 1975-1995», vol. I, pàg. 401-438.
29– Joan Vilagrasa Ibarz, «Impuls econòmic, planejament urbà i agents socials en la definició de la Barcelona contemporània, 1859-1975», vol. II, pàg. 47-70.
30– Amador Ferrer, «Idees urbanístiques i instruments tècnics en la transformació material i social de Barcelona, 1975-1995», vol. II, pàg. 271-291.
31– Francesc Nadal i Piqué, «Definició política i delimitacions territorials dels municipis de l'aglomeració urbana de Barcelona dins l'Estat espanyol, 1714-1975», vol. III, pàg. 89-108.
32– Quim Brugué i Joan Subirats, «El govern de la ciutat i el desbordament de les lògiques territorials i institucionals, 1975-1995», vol. III, pàg. 257-274.
33– Mercè Vilanova, «Intransigència de classe, alfabetització i gènere. Les fronteres interiors de la societat de Barcelona, 1900-1975», vol. IV, pàg. 71-83.
34– Joan Costa i Adela Ros, «Diversitat de fluxos migratoris, integració social i multiculturalitat a Barcelona. Els darrers vint anys», vol. IV, pàg. 227-240.

V (1997)

35– Sebastià Solé i Cot, *La Nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, 9), 2001.
36– José Sarrión Gualda, *L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona (*Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, 4), 2000.
37– Ramon Grau i Margarida Nadal, *La unificació municipal del Pla de Barcelona, 1874-1897*, Barcelona, Institut Municipal d'Història/Proa, 1997 (col·lecció «BCN Biblioteca Històrica»).
38– Josep Oliveras i Samitier, *L'extensió i la consolidació del fet metropolità*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, 7), 2001.
39– Joaquim Clusa, *Els districtes de Barcelona de 1984: criteris de formació i avaluació de l'experiència*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona (*Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, 2), 2000.
40– Jordi Serchs (i altres), «Repertori de fonts documentals dels Arxius Municipals de Districte de Barcelona per l'estudi de les segregacions i agregacions de termes», dins Grau i Nadal, *La unificació municipal...*, pàg. 441-465.

VI (1999)

Manuel Rovira i Solà i Sebastià Riera i Viader (coord.), *El temps del Consell de Cent. I, L'emergència del municipi, segles XIII-XIV; II, La persistència institucional, segles XV-XVII*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*BQH*, 4 i 5), 2001.

41– Pere Ortí i Gost, «El Consell de Cent durant l'Edat Mitjana», vol. I, pàg. 21-48.
42– Sebastià Riera i Viader, «Les fonts municipals del període 1249-1714. Guia d'investigació», vol. I, pàg. 239-275.
43– Jaume Dantí i Riu, «El Consell de Cent a l'Edat Moderna. Estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial», vol. II, pàg. 127-145.
44– Ramon Grau i Fernández, «La historiografia sobre el règim del Consell de Cent», vol. II, pàg. 261-291.

VII (2001)

Ramon Grau (coord.), *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*BQH*, 7), 2002.

45– Josep Fontana, «En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia a la segona meitat del segle XVII», pàg. 13-21.
46– Joaquim Albareda Salvadó, «L'austriacisme, una visió alternativa: del projecte de 1705 a l'exili», pàg. 23-50.
47– Pere Molas Ribalta, «Reflexions sobre la societat barcelonesa del segle XVIII», pàg. 51-69.
48– Marina López Guallar, «L'absolutisme i la dinàmica política local», pàg. 71-102.
49– Sebastià Riera i Viader, *Repertori de fonts d'arxiu per a l'estudi de la ciutat de Barcelona (1714-1808)*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, 15), 2004.

VIII (2003)

Ramon Grau (coord.), *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. I, Les lluites del liberalisme; II, El procés d'industrialització; III, La cultura a l'època romàntica*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*BQH*, 10, 11 i 12), 2004-2005.

50– Ramon Arnabat, «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política», vol. I, pàg. 11-58.
51– Carles Sudrià, «Comerç, finances i indústria en els inicis de la industrialització catalana», vol. II, pàg. 9-38.
52– Àngels Solà i Parera, «La societat barcelonina en una època de canvis», vol. II, pàg. 39-68.

53– Pilar Vélez, «Cultura, arts i patrimoni en el romanticisme. Entre la recuperació del passat i el procés tècnic», vol. III, pàg. 9-52.
54– Margarida Casacuberta, «Els valors literaris de la Renaixença: sobre Barcelona, l'orgull burgès i el treball dels catalans», vol. III, pàg. 53-79.
55– Montserrat Beltran (i altres), *Els fons documentals municipals del període 1808-1868. Guia d'investigació*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, 16), 2005.

IX (2005)

Ramon Grau (coord.), *Cerdà i els altres. La modernitat a Barcelona, 1854-1874* (vol. I) i *El tombant de 1868-1874* (vol. II), Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*BQH*, 14 i 15), 2008-2009.

56– Isabel Moretó, «La irrupció de la ciutat moderna, 1854-1874», vol. I, pàg. 21-45.
57– Marició Janué i Miret, «La lluita política durant el Sexenni: del radicalisme democràtic al conservadorisme liberal», vol. II, pàg. 17-52.
58– Pere Gabriel, «Visibilitats polítiques i vertebració social del món obrer i popular de Barcelona, 1868-1874», vol. II, pàg. 53-77.
59– Albert Carreras, «L'economia barcelonina durant el Sexenni: entre les oportunitats d'enriquiment i les amenaces de la liberalització», vol. II, pàg. 79-91.

X (2007)

Ramon Grau (coord.), *Dilemes de la fi de segle, 1874-1901*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*BQH*, 16), 2010.

60– Àngel Duarte, «La política a la Barcelona de la Restauració: interessos i ideals, memòries i projectes», pàg. 13-38.
61– Gonçal Mayos, «Postromanticisme? Anàlisi macrofilosòfica del 1874 al 1901», pàg. 39-60.
62– Martín Rodrigo y Alharilla, «El retorn americà: famílies, capitals, poder», pàg. 73-93.
63– Natàlia Mora i Sitjà, «El proletariat industrial: immigració, canvi tecnològic i desigualtat social», pàg. 95-108.
64– Pilar Vélez, «Les arts industrials: bellesa, utilitat, economia», pàg. 129-161.
65– Mireia Freixa, «Pensament estètic, gust i consum de les arts», pàg. 163-190.
66– Mercè Tatjer i Mir, «L'eixamplament de l'espai industrial (1875-1897)», pàg. 201-233.
67– Isabel Moretó Navarro, «La bellesa de la Barcelona moderna (1874-1906)», pàg. 235-251.
68– Enric Cassany, «Senyals de crisi: la narrativa urbana de la Restauració», pàg. 263-273.

2. Programa de ponències i comunicacions presentades a les sessions científiques del V Congrés d'Història de Barcelona, 15-19 de desembre de 1997.

Primera sessió: *L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854*
(President: Josep Maria Font i Rius)

1– Pere Ortí i Gost, «L'Edat Mitjana»
2– Sebastià Solé i Cot, «La Nova Planta»
3– Josep Sarrion i Gualda, «El règim constitucional»

Segona sessió: *El procés d'unificació municipal* (Mantenidora: Marina López Guallar)

A. Els factors històrics de les agregacions
4– Ramon Grau, «La dinàmica urbana i els plans d'eixampla de Barcelona»
5– Xavier Gordillo, «El model financer de les lleis d'eixample»
6– Cèlia Cañellas i Rosa Toran, «El personal polític de la Restauració»

B. El procés de la refosa, primer cicle
7– Margarida Nadal, «L'acció de l'Ajuntament de Barcelona, 1874-1884»
8– Jordi Pujol i Forn i Àngel Tuset, «Les respostes a la consulta de la Diputació, 1876»
9– Jordi Pujol i Forn, «La Junta de Comissionats dels pobles»
10– Carles Enrech, «L'agregació de Sants»

C. El procés de la refosa, segon cicle
11– Margarida Nadal, «L'acció de l'Ajuntament de Barcelona, 1885-1889»
12– Mercè Palau-Ribes, «La redefinició municipal de Sarrià»
13– Carles Enrech, «La crisi de l'Ajuntament de Sants»
14– Jordi Pujol i Forn, «Les juntes antiagregacionistes de 1888-1889»

D. El desenllaç, els anys 90
15– José Antonio Fernández, «La dinàmica política de Sant Andreu»
16– Alfred Pallarès, «La dinàmica política de Sants»
17– Jordi Pujol i Forn, «La dinàmica política de Sant Martí»
18– Ramon Grau i Margarida Nadal, «El cop definitiu»
19– Pere Gabriel, «Els conflictes socials de la darreria del segle XIX i els processos de Montjuïc»

Tercera sessió: *Continuïtat i efectes de la refosa* (Mantenidora: Mercè Tatjer)

A. La darrera etapa del municipi de Sarrià
20– Mercè Palau-Ribes, «Sarrià davant el procés d'agregació»
21– Amèlia Poves, «El pla d'eixample de Sarrià de 1902»

B. Els efectes de la refosa en la política municipal
22– Xavier Gordillo, «Les fases de l'agregació fiscal»
23– Cèlia Cañellas, «La renovació del sistema de partits»
24– Marina López Guallar, «L'estat de l'Eixample i el pla d'obres»
25– Josep Maria Vilanova, «La renovació dels criteris urbanístics»
26– Rosa Toran, «La nova política cultural»

27– Mercè Vilanova i Ramon Grau, «Un retrat polític del territori de Barcelona durant la Segona República»

C. La integració dels territoris suburbans agregats
28– Antonio Aguilar, «La unificació municipal de 1897 i el servei de correus»
29– Martí Checa, «Construcció i adaptació urbana. De Sant Andreu de Palomar al Districte IX»
30– Grup d'història de Nou Barris Can Basté, «L'actual districte de Nou Barris entre l'agregació i la Guerra civil»
31– Susanna Moya i Antoni Vilanova, «La Diagonal: element transformador de les Corts»

D. Els nous suburbis fora dels límits de 1897
32– Joan Roca i Albert, «Límits municipals i urbanització dissimètrica. El cas de Sant Adrià de Besòs»
33– Juan Fernández de Retana, «La urbanización cautiva: formación del espacio urbano en l'Hospitalet de Llobregat»

Quarta sessió: *L'experiència descentralitzadora i els districtes actuals*
(Mantenidor: Ramon Alberch)

34– Joaquim Clusa, «Els districtes de Barcelona: criteris de formació i avaluació de l'experiència»
35– Ramon Alberch, «El procés d'organització de la xarxa d'arxius municipals»
36– Jordi Serchs, «Els arxius municipals de districte i el tractament del patrimoni documental»
37– Ernest Maragall, «La nova organització de l'administració descentralitzada»

Cinquena sessió: *Perspectives actuals del govern metropolità* (Mantenidor: Oriol Nel·lo)

38– Josep Oliveras, «L'extensió i consolidació del fet metropolità»
39– Montserrat Cuchillo, «La realitat administrativa a l'àrea metropolitana»
40– Joan Subirats, «Els beneficis i els costos de la metròpoli fragmentada»